

ATATÜRK'ÜN 100. DOĞUM YILINA ARMAĞAN

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Hüseyin ATAY (Dekan)

Prof. Dr. Hüseyin YURDAYDIN

Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU

Doç. Dr. Beyza BİLGİN

Doç. Dr. Günay TÜMER

Doç. Dr. Rami AYAS

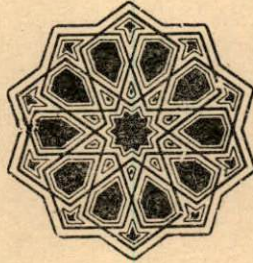
Makalelerin bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt : XXV

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - ANKARA . 1981

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
Prof. Dr. Hüseyin ATAY, <i>Medreselerin Islahatı</i>	1
Prof. Dr. İsmail CERRAHOĞLU, <i>İbn Kesir ve Tefsiri</i>	45
Prof. Dr. İbrahim Ağâh ÇUBUKÇU, <i>Yunus Emre'nin Felsefesi</i>	71
Prof. Dr. Cavit SUNAR, <i>Aşk'ın Terbiyede Rolü</i>	95
Doç. Dr. Mehmet AYDIN, <i>The Ethics of Self-Realization With a Special Reference to Al-Fârâbi</i>	129
Zafer İslâm HAN, <i>Talmud'un Doğuşu ve Yahudiler Üzerindeki Te- siri, Çeviren: Mehmet AYDIN</i>	139
Macit FAHRÎ, <i>İslâm'da Allahın Varlığının Geleneksel Kanıtları, Çeviren: Mehmet DAĞ</i>	153
Mustafa FAYDA, <i>Hz. Ömer ve Ticaret Malları Vergisi Veya Uşûr</i> .	169
Doç. Dr. Ethem Ruhi FIĞLALI, <i>Mesih ve Mehdi İnancı Üze- rine</i>	179
E. TOFTBEK, <i>Kısa Dürzi İlmihâli, Çeviren: Ethem Ruhi FIĞ- LALI</i>	215
Doç. Dr. İsmet KAYAOĞLU, <i>Halife en-Nasır'ın Fütüvvete Gi- rişi ve Bir Fütüvvet Buyrultusu</i>	221
Doç. Dr. Abdulkadir ŞENER, <i>Dini ve Hukûkî Açından Bağışlama Üzerine Bir Sohbet</i>	229
Salahattin EN-NÂHÎ: <i>Çağdaş Mevzu Hukuklara ve İslam Huku- kuna Göre Telif Hakkı, Çeviren Abdülkadir ŞENER</i>	237
Ninian SMART, <i>Tarih Öncesine Ait Dinlerle İkel Dinler, Çeviren: Günay TÜMER</i>	297
Doç. Dr. Ahmet UĞUR, <i>Şükri-i Bitlisi ve Selim-Nâmesi</i>	325
Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Al-Arabî'de Oluş ve Varoluşsal Çeşitlenme</i>	349

Dr. Mehmet BAYRAKTAR, <i>İbn Arabî'de "Varlığın Birliği"nin Onto-Lengustik Analizi</i>	359
Georges VAJDA, <i>Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi</i> Çeviren: Sabri HİZMETLİ	369
Yahyâ ibn 'Ali Yahyâ el-MÜNECCİM, <i>Kitâbu'n-Nağam</i> Çevirenler: Ruhi KALENDER-Necati AVCI	395
Prof. Dr. M. HAMİDULLAH, <i>Müslüman'ın Batı Aleminde ve Memleketine Dönüşünde Karşılaştığı Problemler</i> Çev: Dr. Münir KOŞTAŞ	419
Alber HAUTIN, <i>Hıristiyanlığın Kısa Tarihi</i> . Çev: Dr. Abdurrahman KÜÇÜK	437
Dr. Mustafa Sait YAZICIOĞLU, <i>Eş'arî'nin Hayatı</i>	457
Abdus-semi EL-MISRÎ, <i>İslâm'da Ticaret Âdâbı</i> . Çev: Ramazan ŞİMŞEK	477
TANITMALAR	
Ass. Münir ATALAR, <i>Arşiv ve Arşivcilik Bibliyografyası</i>	485

AŞK'IN TERBİYEDE ROLÜ

Prof. Dr. Cavit SUNAR

Terbiye; Her bir varlığı kendine has Kemâline ve Cemâline erdiren İlâhî bir San'attır ki bu San'atın biricik Üstâdı da AŞK'tır. Cavit Sunar

Varlığın var olma sebebi aşktır; varlığın varlıktaki gâyesi de aşktır. Hayat, baştan başa aşktır, sevgidir, muhabbetir.

Tasavvufî görüşe göre yaratma, bir meyl ve arzudan ileri gelir. Söz konusu âlem olduğu zaman, da buna, yönelme ve değişme; söz konusu Tanrı olduğu zaman da buna irâde denir ki bunun anlamı da özel bir maksada meyl etmek ve arzu göstermektir. Yaratma, bir meyl olduğuna göre o, aynı zamanda da bir harekettir. Hareket ise, ancak, ebedî olan bir sevgiden ileri gelir. Bu hareket, âlemin, içinde hareketsiz bulunduğu yokluktan varlığa doğru hareketidir. Bundan ötürü de emir, sükûndan varlığa harekettir, denilir; zira, sükûn, bir bakıma, harekettten önce gelir. İş böyle olunca, âlemin varlığına sebep olan hareket bu sevgi ve muhabbet hareketidir. Nitekim: "Ben bilinmeyen gizli bir hazîne idim, bundan ötürü bilinmeğe muhabbet gösterdim ve bundan ötürü de varlıkları yarattım¹." Kudsî hadîsi bu gerçeğe işaret etmektedir. Şu hâlde bu muhabbet olmasaydı âlem, kendi ayn'ında meydana çıkmazdı. Böyle olunca da âlemin yokluktan varlığa doğru hareketi Yaratıcı'daki muhabbetin ona doğru hareketidir. Çünkü, âlem de böylece varlık yönünden kendi nefsinin görmeği sever. Nasıl ki bunu, Yokluk'ta sâbit iken de görmüştü. Şu halde, âlemin her vech ile sâbit bulunduğu yokluk'tan varlığa hareketi hem Hak yönünden hem de kendi tarafından gösterilen bir sevgi kıvılcığı oldu. Çünkü, kemâl, zâtında sevilen bir vasıftır.

1 (Küntü kenzen...), yani Ben, Zât'ım bakımından gizli bir hazîne idim, Halkı yaratıp gizli iken açığa çıktım ve sıfâtım zât'ımı gösterdi ve vücud elbisesi o zât'a ziynet verdi ve âlem aynası o zât'ın Cemâlinin tecelli yeri oldu.

Tanrı'nın gizli bir hazîne olması demek, O'nda kendinden başkasına asla zuhur yoktur demektir. Sonra, Rahmânî Nefs ile ve âlemler yoluyla Kâmil İnsan sûretine büründü ve o (Hazine)nin sürî ve ma'nevî mücevherlerini saçtı.

Şöyle de diyelim: âlemin, bir bakıma, yokluktan vücuda hareketi, âlemi iccad eden Tek Vücut'un sevgiye ait hareketidir ve âlemi iccad etmekle, dolayısıyla, Ulûhiyete ait bilginin husulüne yönelmiş olan İlâhî Sevgi hareketidir. Bundan da maksat, Hak'kın bilinmesi ve kendi Zât'ını kendi Zât'ında görmesi ve aynı zamanda kendi Zât'ını, başkasının vücudu i'tibar bulunduğu takdir üzere, kendinden başkasında, yani, kendi sıfatlarında da görmesidir. Bunun içindir ki hareket, ebediyen sevgiye aittir. Zira, gerçekte, Hak âleminde olduğu gibi O'nun kendi nefsinin vücutça görmesi de yine O'nun sevgisine bağlıdır. Bundan ötürü de âlemin her vech ile sükûna ait yokluktan vücuda hareketi² hem Tanrı tarafından hem de âlem tarafından sevgi hareketi olmuştur. Zira, kemâl, ister Hak'kın zuhurunun kemâli sayılsın ve ister varlığın, dolayısıyla, varlığın özü ve özeti olan insanın kemâlinin husulü sayılsın, zâti için sevilen bir şeydir; ve kemâl, ancak, aynı vücut ile zâhir olur. Sevgi hareketinin sebep olduğu her şeyin yaratılışının da: "Biz bir şeyin olmasını dilediğimiz zaman, ona, sâdece: 'Ol!' deriz ve o da hemen oluverir"³ meâlindeki âyet ile de kendiliğinden olduğuna işaret edilmiştir.

Varlık, önce, kendi güzelliği ile kendi öz âleminde idi ve kendinden başka bir şey yok idi. Ne zaman ki Fark'a⁴ geldi, yani görünmek istedi, Ceberût âleminde İlk Akıl'da kendini bildi ve her şeyin bir An olduğunu ve o An'da da mevcut olduğunu, zamanın hep o An olduğunu anladı ve o Ân'ı bilmenin de aşk, sevgi olduğunu kavradı. Dolayısıyla, aşk ta, sevgi de Melekût ve dolayısıyla Şühud âleminde çeşitli sûretlerle tecellî ve zuhur etti.⁵ Fakat, bu gayrilik sûretlerinde tatılan zevk ve zevki tatan

2 Hareket, gerçek anlamda, yine madde ile ve maddede söz konusudur. Hareket, teceddüttür, yenilenmedir, yenilemedir. Bt da maddenin şekil değiştirmesidir. Bu şekil değiştirme de atomların değişmesi ile mümkündür. Her bir hareket, bütün varlığa şâmindir.

3 Bk. Kur'an: 36/82.

4 (Fark)a gelmek, çeşitli varlıklar sûretinde meydana çıkıp yayılmak demektir. Zât'ın bilinmesi için, muhakkak, farka gelmesi, yani çeşitli varlıklar sûretinde meydana çıkıp görünmesi lâzımdır ve bu sebepten de fark âlemi zıdlar âlemidir.

Fark, görünmeyen bir şeyin görünür olması demektir. Nitekim, kafamızda düşündüğümüz bir şeyi bizzat yapmak o düşündüğümüz şeyin farka gelmesi demektir. Kafamızda bir şey düşünmek ve karar vermek te bir (Niyet) işidir ve bu da farka gelmenin ilk adımdır. Meselâ, namaz kılmadan önce namaz kılmağa niyet ederiz ki bu henüz ortada görünmeyen bir şeyi görünür yapmanın, yani farka getirmenin ilk adımdır ki bunu da namazın bilfiil kılınması peşler. Burada misâl olarak aldığımız Namaz da esasen, Tanrı'nın görünmezlikten görünüre çıkmasını, yani Zât'ından farka gelmesini temsil eder.

İşte, düşünülüp karar verilen bir şeyi ortaya çıkarmanın, farka getirmenin ilk adımı olması anlamında (Niyet), Müslümanlıkta her işin başıdır.

5 Zuhur'dan maksat sevmektir. Sevmek için de devrân'a girip binbir şekilden geçmek zorunludur. Şu halde, her zerrenin, kendi mâhiyeti bakımından da kendini sevmek için bütün

hep o varlıktır, hep kendidir. Ama câhillere her sûret birer perde birer azaptır. Çünkü, perdeler maddedir, madde de o nurun karanlığıdır. Karanlıktan nura varmadıkça, perdelerden sıyrılmak ve zevk etmek imkânsızdır. Karanlıklardan, perdelerden sıyrılmak ta onların da aynı nurdan olduğunu, aynı nur olduğunu bilmek ve maddeyi de Sevgi'ye vâsita olarak kullanmakla mümkündür; yoksa, maddenin kendisini ortadan kaldırmak mümkün değildir. Çünkü, madde, o nurun karanlığıdır, gölgesidir; maddeyi ortadan kaldırabilmek için nuru da ortadan kaldırmak gerekir ki bu mümkün değildir. Şu halde, her şeyi maddesiyle ma'nasıyla, sûreti ile ruhu ile birlikte sevmek⁶ ve her sûretin ve ruhun aynı bir varlığın sûretleri ve ruhu olduğunu bilmek ve bu suretle zevk etmek gerekir. Böyle yapmak ta ölümsüz bir hayata ulaşmak demektir.

Başka bir deyişle, İlâhî Aşk bir nokta idi. O nokta uzadı hat oldu, yani zaman ve mekân oldu, varlıklar oldu. Varlıklar ki şekillerdir ve şekiller ki birer harftir, bu suretle de Kâinat, kocaman bir Kitab oldu. İşte, Kâinat denen bu Kitab'ı yazan da okuyan da aynı ruhtur. Kâinat denen bu koca Kitab'ı yazan olması açısından o ruha (Rahmânî Ruh) ve bu yazılan Kitab'ı okuyan olması açısından da bu aynı ruha (İnsânî Ruh) denmiştir ki bu iki ruh birbirinin aynidir.

"Ben bir gizli hazîne idim..." kudsî hadisindeki muhabbet te, bilgi ile ilgilidir ve Hak'km muhabbeti ve özlemi kâmil olan kul'da O'nun kendinin kemâl mertebede görünmesine (Zuhur) ve göstermesine (İzhâr)dir. Çünkü, mükemmel bir bilgi, ancak, kul'un mazharında mükemmel bir zuhur ile hâsil olabilir. İşte, bundan ötürüdür ki Hak, insanı kendi sûreti üzre, yani Ulûhiyete ait topluluk ve birlik sûreti üzre yaratmıştır. İnsan, Hak'km, Ulûhiyet mertebesindeki İlâhî Ruh'tan ve Rahmânî

---

zerrelerde seyr etmesi gerekir ki bu da ebedidir. Tecelliyat meselesi de bu zhuur meselesini tamamlar. Çünkü, Külli Kudretin tecelliyatı, her zerrede ve her mevzide başka başkadır. Madde, madde olması bakımından başka başka şekillere girmekte, tecelliyat da o maddenin mevziine ve şekline göre başka başka zuhur etmektedir.

Tecelliyat, zât bakımındandır, zuhuru da sıfatlardır. Mertebeler, sıfatlardır. Seyr de sıfatlarda seyrdir, yani onları tamıyıp bilmekten ibârettir. Sıfatların başı da dört cemandır.

Tecelliyat, zâhire vurduğunda, insan, kâh sûretlerle ve kâh Hak'ka ait işleri göz önüne alarak Rab'bına muhabbet eder. Fakat, tecelliyat bâtına vurduğunda mâsiva kalmaz ve gönül doğrudan doğruya Zât ile meşgûl olur. Bu bâtın tecelliyata Ma'nevî Seyr de denir.

6 Biz eğer bir varlığın yalnız sûretinde kalırsak, yoklukta kalmış oluruz. Asıl vücud, mevcud, sûretin ruhudur. Madem ki o sûret, o ruhun sûretidir şu halde biz her bir varlığı sûreti ve ruhu ile birlikte sevmeliyiz ki gerçek sevgiyi tatalım.

Nefs'ten o mertebenin topluluk ve birlik hassası ile nefh edilmiş olan Küllî Ruh'undandır⁷.

Daha toplu bir deyişle, "Tanrı'nın zâtî tecellisi sıfatları tecellisi ile birleşip gördüğümüz varlıkları meydana getirdi ve varlıklar meydana gelmekle de Hak, bu varlıkların İç (Bâtın)⁸ oldu. Şimdi, bu varlıklar meydana çıkmadan önce Hak'ın İç (Bâtın)⁸ idiler, fakat, zuhur edip meydana çıkınca da bu varlıklar sûretinde zuhur edip meydana çıkan Hak olmuş oldu. Yani, zuhurdan önce, sonradan zuhur edip meydana çıkan varlıklar Hak'ın İç (Bâtın)i iken Hak ta, zuhurdan sonra, meydana çıkan bu varlıkların Dış (Zâhir)¹ oldu. Kısaca, önceden İç (Bâtın) olan, meydana çıkıp görünmeğe nisbetle, Dış (zâhir) oldu ve Dış (Zâhir) olan Hak'ka nisbetle İç (Bâtın) oldu. Ve bu İç'ten Dış'a zuhur ile meydana çıkan varlıklara da (Mümkünler Âlemi)⁹ dendi.

Yukarıda açıkladığımız şekilde zuhur ile meydana çıkıp var olan bütün âlemlerin özü ve özeti de insan oldu. İnsan, bütün âlemlerin özü ve özeti olunca Hak'ın İç (Bâtın)i ile insanın Dış (Zâhir)¹ ve Hak'ın Dış (Zâhir)¹ ile insanın İç (Bâtın)i birbirinin aynı olmuş oldu. Zâten,

7 Bk. Kur'an: 15/29; 32/9; 38/72; 95/4.

Tanrı insanı kendi ruhundan ve en güzel bir şekilde ve tenasüpte yarattı ve insana sırasıyla şunları öğretti:

1- Birliğini (Kur'an: 18/110)	10- Öc alıcı olduğunu (Kur'an: 5/95)
2- Varlığını (Kur'an: 7/54)	11- Lutfunu (Kur'an: 42/19)
3- Mülkünün O'nun olduğunu (Kur'an: 7/158)	12- Muhabbetini (Kur'an: 3/31)
4- Sıfatlarını (Kur'a: 2/138)	13- Yardımını (Kur'an: 30/47)
5- Heybetini (Kur'an: 6/18)	14- Kısmetini (Kur'an: 43/32)
6- Azametini (Kur'an: 2/255)	15- Hasbiyetini (Kur'an: 65/3)
7- İzzetini (Kur'an: 35/10)	16- Rahmetini (Kur'an: 33/43)
8- Celâlini (Kur'an: 55/78)	17- Kullarına Hikmet verdiğini ve
9- Ni'metini (Kur'an: 22/78)	hikmette çok hayır olduğunu (Kur'an: 2/269)
	18- Kullarına bilmediklerini öğrettiğini (Kur'an: 2/239)

8 Asl olan bâtıdır; zâhirde görünenler, bâtının sûretleridir. Bunun için zâhirin âhiri yine bâtıdır ki buna (Âhîret) te derler.

Asl olanın bâtın olduğuna delil de bizzat insandır. İnsanda vücut, hisse bir vasıttır. Bütün duyu organlarımızdan gelen hisleri duyan ruhumuzdur ki o da bâtıdır.

Madde, nisbet açısından mevcuttur, asılda ise fânîdir. Fakat, ruh, ölümsüzdür ki evvel de âhir de odur. Yine bu sebebledir ki sûretlere (Dünya) ruha da (Âhîret) dendi.

Bâtın da yedi mertebe üzerinedir. Âlem de yedi mertebe üzerinedir, insan da yedi mertebe üzerinedir. İnsanda deriden kalbe varıncaya kadar tam yedi mertebe vardır ki esas olan yedinci mertebedir, yani (Kalb)tir. Meni'nin ana rahminde ilk yaptığı da kalbtir; sonra birer birer bütün mertebeleri tamamlar ve yedinci mertebe olan deride karar kılar. İnsan vücudunun dışına bakılırsa bütün organların hep başka başka olduğu görülür ki hepsi bir asıldan çıkmıştır. Şu halde iş, Asl'a varmaktır, Kül'e varmaktır ve Kül olmaktır.

9 Mümkünler Âlemi demek hissi mevcutlar âlemi demektir.

âlemlerin yaratılışından maksat ta İnsan'ın meydana gelmesi idi ve bundan ötürü de Hak, insanı, kendi sûreti üzere en güzel şekilde yarattı¹⁰ ve onu kendisine Halife¹¹ yaptı.

İnsan görünür (Şuhud) âlemle görünmez (Gayb) âlem arasında veya Yer ile Gök arasında veyahut ta Kâinat ile Tanrı arasında ya da Şuur Altı ile Şuur arasında hem ayırım hem de kavşak noktasıdır ve bundan ötürü de Mutlak Vücut'un aynasıdır; O'nu aks ettirmekte, O'nu göstermektedir. Ancak, Mutlak Vücut'un bu aynada bütün haşmet ve azamati ile görünebilmesi için bu aynayı gerçek bilgi ile cilâlamak, yani insanın Biricik ve Mutlak Vücut olduğunu yakinen bilmiş olmak şarttır.

İnsandan başka bütün varlıklar, maddî varlıkları bakımından noksan olduklarından, tabiatıyla, onları kaplamış olan ruh ta o varlıklarda noksandır. Ama insan maddî varlığı bakımından her şeyi kendinde toplamış ve kâinatın bir özü ve özeti olmuş olduğundan insanı kaplamış olan ruh ta mükemmel bir ruhtur ve dolayısıyla insan, yalnız madde bakımından değil, fakat, ma'na bakımından da, bilgi bakımından da kâimdir. Şöyle de diyelim, kemâl, zâhire çıkmaklardır, yoksa, Adem'de, Yokluk'ta kemâl olmaz. Kemâl, sonradan meydana çıkan ilim ile bütün ilim mertebeleri tamamlandığında kemâl olmuş olur ki bu da ancak insanda tamamlanır ve ancak böyle bir insan kâmil insan olmuş olur. Kâmil insan da iki taraflı (Zülcenâheyn) dir, yani hem maddeyi hem de ma'nayı kendinde toplamıştır. Zâten her şey ve özellikle insan, hem İç'i hem Dış'ı kendinde toplamıştır. Ve zâten, Dış, İç'ten ve İç'te Dış'tan ayrı değildir ve ilim mertebesi de bu suretle tamamlanmış olur. İnsanda bütün maddî varlık mündemiç olmakla bütün maddî cüzlerin idrâki de insanda mevcut demektir. Şu halde insan, her şeyi bilicidir, âlimlerin âlimidir¹²:

10 Bk. Kur'an: 7/11; 40/64; 64/3.

Hadis: Tanrı insanı kendi sûreti üzere yarattı.

11 Bk. Kur'an: 2/30; 38/26.

12 Gaybî şöyle der:

Bu âlem bir ağaçtır

Matlub olan meyvadır

Meyvası olmuş Adem

Sanma ki ağaç ola.

Evet, Kâinattan matlub olan insandır. Çünkü, kâinatın yaratılışından maksat insandır. Ağaç, bir tohumdan meydana gelir ve en nihayet yine o tohuma inkilâb eder. Ağaç gelip geçicidir, maksat tohumdur. İşte kâinat ta gelip geçici bir ağaç gibidir ve muksûd ise insandır. Vahdet, tohumda, insandadır.

Kâmil insan Hak'ın Zât'ına tam bir aynadır. Hak, kendini kâmil insanda seyr etmektedir. Bütün görünüşler, küllî ve icmâlî tecellisi üzerine kâmil insanda zâhirdir; kısaca, Zât'ın tecellisi kâmil insandadır. Çünkü, bütün âlemler onun vücududur. Dolayısıyla de bütün tecelliler insana râci'dir.

ve çünkü, Sultânî Ruh'u hâizdir. Kısaca, insan, maddî ma'nevî bütün varlığı ile kendisinde tecelli eden Hak'tır; dolayısıyla insan, bütün isimleri ve müsemâları kendinde toplamıştır. Böyle bir insan da artık bütün makamlarda ve mertebelerde¹³ istediği gibi dolaşabilir, onlarla zevk edebilir. Makam ve mertebeleri dolaşmaktan anlaşılması gereken anlam da

Hak'ın Zât'ının bir tek yüzü vardır ki o da kâmil insan yüzüdür; (Her şey yok olucudur, ancak, Tanrının yüzü bâkîdir) âyeti de bu gerçeğe işaret etmektedir. Kâmil insan bütün varlıkların özü ve özeti olmakla da demek ki her şey yok olucu yalnız kâmil insan bâkîdir demektir. Çünkü, Hak, bütün kemâli ve cemâli ile yalnız kâmil insanda tecelli etmiştir. Fakat, bu da fark âleminde bir an için bir bilişten ibârettir.

Kâmil insan demek, Hak'ın tam zuhuru demektir ki bu da Zâtî bilgiden ibârettir. Şu halde, aslında kâmil insan da Zât'ın bilinmesi için bir görünüşten ibârettir. Zira, tafsilî ilim, kâmil insanda icmâl edilip özetlenmiştir.

Kâmil insanın ilmi, Hak'ın ilmine aynadır, yani kâmil insanın kendi nefsini bilmesi Hak'ın bilinmesi demektir. Çünkü, kâmil insan aynı Hak'tır. Bu sûretle de Hak, kendi ilmi ile de kâmil insana aynadır ve onda zâhirdir. Kâmil insan da Zât'ın bir arzusu dolayısıyla vardır, mevcuttur; gerçekte var olan ise o her şeyden müstağni olan Zât'tır.

Bütün insanlar, âlemin özeti olmaları ve maddelerinin ekmeliyeti dolayısıyla madde bakımından kâmil insanlardır. Fakat, bu varlıklarının bilgisini elde etmedikleri sürece tam kemâl sahibi olamazlar. Ne zaman ki kâmil olduklarının bilgisine ulaşırlar işte ancak o zaman tam kâmil olmuş olurlar. Kısaca, bilgi olmaksızın kemâlden söz edilemez. Kemâle ulaşabilmek te bütünlüğü ile kâinatın ne olduğunu bilmekle mümkündür ve bütünlüğü ile kâinatı bilen de kendini bilmiş olur. Bilgi nur olduğu gibi o bilgiye vasıta olan madde de yine aynı nurdur ve bilen de aynı nurdur. Her şey sırf bir görünüşten ibârettir. Asl olan bütün bu görünüşleri gösteren Zât'tır ki o da tam kemâli ile, ancak, insanda zâhirdir.

Bütün varlık, insandan gelip geçer. Her şey, yedi kapıdan insana girer ve beş kapıdan da insandan çıkar.

13 Her şey, makamlar ve mertebeler bakımından söz konusudur. Çünkü, bunlar olmasa zuhur yoktur demektir. Makamlar ve mertebelerden maksat ta Tanrı'nın sıfatları ve isimleridir ki O bunlarla zuhur eder ve bunlar O'nun zâtının gölgeleridirler. İsimler ve sıfatlar olmasa zuhur olmaz, dolayısıyla zât da olmaz. Bundan ötürü de kâinat bir görünüşten, bir gölgeden ibârettir. Zira, zuhuru hayâldir. Öyle ise âlemde Zât'tan başka bir şey yoktur. Asl olan Zât'tır, bundan ötürü de ebedîdir, bâkîdir.

Zât, isimleri ve sıfatları vasıtasıyla birçok şekillerle kendini gösterir ki bu şekiller onun birer yüzü olmuş olur; şekiller olmasa yüzler de olmaz. Çünkü o zaman ortada yalnız bir ruh kalmış olur ki bu mertebede meydana çıkıp görünme söz konusu olamaz.

İnsan, Mütlak Varlığı, Tanrıyı bütün makamları ve mertebeleri ile bilirse, ki bu bütün bir bilgi demektir, Cennet'e girmiş olur. Cennet, genellikle üçe ayrılır:

- 1- Cennet-i Muaccele: Yani, acele gelen Cennet ki bu, dünyada edinilen gerçek bilgiden ibârettir, bilgi Cennetidir.
- 2- Cennet-i Âcile: Yani, sonradan gelecek olan Cennet ki bu da dünyadan sonra âhirette ki Cennettir. Bu Cennette bir şeklin yok olup diğer bir şekle değişmesi söz konusudur ki Kıyâmet, Haşr ve Neşr de budur.
- 3- Cennet-i Tam veya Devlet-i Bâkiye: Bu Cennet te kulun Tanrı'ya kavuşması, dolayısıyla, ebedî hayata ve ebedî zevke ermesi demektir.

Cennet, Tanrının Rahmet'inden; Cehennem de Gazab'ında yaratılmıştır.

o makam ve mertebeleri ilmen dolaşmak demektir, yani onların neler olduğunu bilmek demektir ki bunun sonu da zevktir. İlim'de İlmî Yakîn, Zevk'te ise Hak'ka ait Yakîn¹⁴ söz konusudur. İnsan da, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, ancak, ilmi ile insandır ve ilmi derecesinde insandır. Çünkü, ulviyyet, yücelik yalnız ve yalnız bilgidir. İnsan, ancak, bilgisi derecesinde yücedir. Bilgi elde edilebilecek vasıta da ancak, içinde bulunduğumuz bu dünyamızdaki bu vücudumuzdan ibarettir. Bu dünyamızda bu vücudumuzla elde edebileceğimiz bilgi de bu dünyamız için olduğu kadar âhiretimiz için de biricik bilgimiz olacaktır. Çünkü, ruhun maddeden başka bilgi vasıtası yoktur. Bilgiden maksat ta sevmektir; bilmek demek, sevmek demektir.

Mutlak Vücut, Tanrı, Gökler'in ve Yer'in nurudur; Tanrı, Nur'dur. Bütün âlemler bu nurdan meydana gelmiştir ve yine bu nura geri döneceklerdir. Âlemleri ve insanı ile bütün bu varlık, bu fark âlemi de tek bir hareket eserdir ve bu hareket te sevgi hareketidir. Sevgi hareketi demek, yukarıda da dokunduğumuz gibi, Zât'm, isimlerine ve sıfatlarına bürünerek görünüşü demektir¹⁵ ki bütün bu görünüşler aslında yoktur ve yok olucudur. Şu halde bu var oluş ve yok oluş, yine Zât'¹⁶ından Zât'ınadır. Bütün bu görünüşlerden, bu geliş gidişlerden maksat ta Zât'ın kendini bilmesi ve dolayısıyla de kendini sevmesidir. Çeşitli sûretler ve varlıklar da bu gâyenin geçici vasıtalarıdır. Varlıkların hepsi de Hak olduğundan Hak kendini sevmiş olmakla cüzlerin de, yani bütün cüz'î varlıkların da birbirlerini sevmeleri zorunludur. Çünkü, Hak, cüzlerin

14 İlme ait yakîn, insanın, Hak'kın kendisinde olduğunu bilmesidir. Hak'ka ait yakîn de, insanın, Hak'kı kendisinde bulmasıdır. Bu da ilme ait yakînin tahakkuk etmesidir ki, bu, artık, ilmin üstünde, sezgisel, vicdânî bir zevk işidir ve bu da visâldir. Fakat, bu visâle ulaşmak için insanın nefsine ârif olması şarttır. Bu nefse ârif olma işi de insan hayatının en büyük imtihanıdır. Bu imtihanı kazandıp gerçeği gerçek üzere bilenlere ve gerçek üzere savunanlara da (Ehl-i Cemâl); gerçeği bilmeyen veya bilip de aslından şaptırarak çeşitli ve yanlış sûretlerde savunanlara da (Ehl-i Celâl) derler ki bunlar da halk ile zâhiri hocalardır.

15 Bütün tabii haller ve olaylar, Tanrının isimlerinin hükmü altındadırlar ve o isimlerin ma'nalarına göre zuhur ederler. İsimler, zâtî itibarlıdır; zât ise her şeyden münezzehtir. Zâten, tenzih, kendi kendiliğinden hâsıl olmaktadır. Çünkü, bütün varlık olunca, onun her şeyden arınmış olması da yine onun kendi varlığını kaplamış olması ile olmuş olur. Zât ve Tanrı kelimeleri de, sırf, gerçeği anlatabilmek içindir. Fark âleminde ise, Zât'ın isimlerinden ve sıfatlarından başka bir şey yoktur.

16 Zât, Mutlak Varlığın İstîğnası hâli, Ahadiyyet hâlidir. Zâtın birliği Ahadiyyettedir, Ahadiyyettir. O mertebede her şey odur, başka yoktur.

Her parça, her cüz, kendi mevzisinde bir zât'tır. Fakat, parça zât'lar, Bütün Zât'm, Külli Zât'm tahtında olan zâtlardır. Bütün cüz'î zât'lar, bütün cüzleri kaplamış olan asıl Zât'a, Külli Zât'a dayanır. Varlık, bütünlüğü ile Zât'tır.

toplama ile Hak'tır¹⁷; dolayısıyla de her cüz Hak'tır ve her cüz Hak olunca her cüz'ün birbirini sevmesi de zorunlu olur.

Gerek insanın vücudu içinde ve gerek insanın vücudu dışındaki kâinata türlü tecelliler, cilveler gösteren Tek bir Zât Tek bir Hakikat'tır; ondan başka yoktur. Bütün varlıklar bir Tek Can ve bir Tek Ten'dir. Bu Tek olan Zât ve Hakikat hiç bir suretle bölünüp paralanmaz. Dışta bütün görünenler onun yaradılmışı ve âletidir. Bu tek varlık, meydana çıkıp görünen her bir şeyde, o şeyler bütün isimleri ve sıfatlarıyla bir zerre de olsalar, bütünlüğü ile görünür ve herkese inancına ve zannına göre görünür; ve her mertebe, her mahal ve makamda başka başka birer yüz gösterir. Dış (Zâhir)ta olsun İç(Bâtın)te olsun, her bir şekil ve sûrette tasvir ve tasavvur edilmiş olan, her akılda düşünülmüş olan, her gönülde anlam olan, her kulakta duyulan ve her gözde görülen odur. Bu Tek Zât ve Hakikat, bir yüzden tecellî edip görünür, bir yüzden de kendisini yine kendisi görür. Dolayısıyla Seven ve Sevilen (Âşık ve Ma'sûk), İsteyen ve İstenen (Tâlib ve Mutlûb), İnanan ve İnanılan ve İnanış bir ve aynı şeydir. Şu halde ârif olan kimse hiç bir özel inanca ve sevgiye bağlanıp kalmamalıdır.

Bu noktada yine önemle işaret edelim ki bütün varlıklar, makamlar ve mertebeler hep sevgi eseridir. Eğer, sevgi olmasa hiç bir şey vücud bulmaz, mevcut olmaz.

İster nisbetler içinde bulunalım ister nisbetlerin üstüne çıkalım, varlıkta her şey hep sevmek içindir ve hayat bir sevgiden ibarettir ve çünkü, aslında da bir sevgi eseridir.

Şimdi, vücud, yani varlık, her şeyden önce, varlığını korumak ve sürdürmek zorundadır. Varlığın korunması ve sürdürülmesi de, ancak,

17 Hak, zât'ın farka gelmesi, yani görünmezken çeşitli varlıklar hâlinde görünür olmasının adıdır. Bunu böylece bilip kabul etmek te Hak'ın ne olduğunu-bilip kabul etmek demektir. İşte, (Hak kabul edenindir) sözünün gerçek anlamı da budur.

Varlıkta, her zerrenin, her çeşit varlığın kendi deveranını yapabilmek için gerekli şeyleri onlara vermek ve onları daima aynı şekil ve sûret üzere seyr ettirmek te hak'tır ve Hak'ın işidir ki bu da Hak'ın isimlerine ve sıfatlarına râcidir. Meselâ, bir buğday tohumundan yine bir buğday çıkar, arpa çıkmaz; arpadan da yine arpa çıkar, buğday çıkmaz. Bu, maddede böyle olduğu gibi ma'na âleminde de böyledir, ruh âleminde de böyledir ve böyle olması bir adâlet işidir. Bu yüzden ruh âleminde, ma'nevî âlemde de cemâl ve celâl birlikte gider; zira birlikte gitmese adâletsizlik olur. Her şeyde celâl ve cemâl'in birlikte gitmesine de (Adl-i Subhânî) derler; çünkü, Tanrı âdildir.

Şuna da işaret edelim ki celâl, kendi başına var olan bir şey değildir; o, cemâlin gölgesidir, gelip geçicidir. Asıl olan, var olan, ancak, cemâl'dir. Bundan ötürü de, yukarıda da dediğimiz gibi, her celâl gibi görünen şeyi, muhakkak, cemâl peşler. İşte, (Tanrıdan ümit kesilmez) sözünün sebebi ve gerçek anlamı da budur.

(Sevişmek) ile, yani sevişme yolu ile kendi yerine bir benzerini bırakmakla mümkündür. Bu söylediğimiz, Mutlak Vücut'un canlı ve hatta cansız bütün şekil ve sûretlerinde ve bütün makam ve mertbelerinde geçerlidir; Mutlak Vücut'un Mutlak Kanunu'dur. Bu Mutlak Kanun'un tabiki için de İlâhî Varlık, kendi Mutlak Vücut'u içine kendinden bir cevher gizlemiştir ki o da Tasavunfi' Dil ile (Aşk Maddesi¹⁸) dir; Felsefî Dil ile (Hayat Prensibi)dir; Fizyolojik Dil ile de (Nutfe)dir. Bu cevher Hayvânî Ruh'u meydana getiren hayatî ve hayvânî gereklilikleri yaptığı

18 Çeşitli varlıkların meydana gelişine, devrana, nisbetlere sebep hep bu aşk maddesidir. Nisbetler, şekillerden ötürü ve şekillerin birbirlerine olan zıtlıklarından meydana çıkmıştır; zıtlıklar olmasaydı nisbetler olmazdı. Bu nisbetler ve dolayısıyla şekillerin, çeşitliliği yüzünden de devran meydana gelmiştir, zaman meydana gelmiştir. Bizler cüz'iyette seyr ettiğimiz için bize göre devran da, zaman da, taakub da vardır ve çünkü bunlar mertebeler gereğidir. Ve bütün bu söylediklerimizi toptan kendinde toplayan da (Fark)tır. Fark, yani meydana çıkıp görünme işi de iki yönlüdür. Bunun bir yönü Bütünlük, Küllilik açısından olan fark'tır ki buna (A'yân-ı Sâbite) diyoruz ki ilmi sûretlerdir, mâhiyetlerdir, Fark'ın diğer yönü de (A'yân-ı Sâbite)'nin içinde cüzlük ile ve zıtlık ile olan fark'tır ki işte yukarıda açıkladığımız fark, bu ikinci tip farktır. Bütün bu nisbetlerin, devranın, fark'ın varlığı da, toptan, Zât'ta mündemiçtir; bütün bunlar Zât'tan zuhur etmişlerdir ki bunların zuhurlarına sebep te (Aşk Maddesi) dir ki aşı ile ve aşında yine o Zât'tır, yine o nurdur, yine o ruhtur. Her nereye baksak, her neyi görsek hep aşk maddesini görürüz. Çünkü, o, her varlığı her şeyi, bütünlüğü ile maddeyi kaplamıştır. Her madde ki bizim vücudumuzda dahildir, bizim vücudumuzdan başka bir şey değildir, şu halde, aşk maddesinin bütünü de biziz, onun aşlı da zât ta biziz.

Âlemler, bütünlüğü ile Mutlak Vücut'tur, sırf Cemâldir; o, hep nurdur. Fakat bu, varlıkta her bir mevcut zerrevirdir ve zerrevî olmasından ötürü de hepsinde aşk maddesinin tecellisi ayrı ayrıdır ve bu zerreler, birbirlerine zıtlıklar gösterdiklerinden ötürü de ıztırah dediğimiz, şer dediğimiz, celâl dediğimiz şey meydana gelmiştir. Aşında şer, celâl denilen şey mevcut değildir. Çünkü, şer, yani celâl, cemâl gibi bir varlık değildir. Celâl, ancak, bir çokluktur ve şekillerin birbirlerine nisbetlerinden zuhur etmiştir ve bunun için de mevcut değildir.

Bütünlüğü ile âlemler ise, Yani Mutlak Vücut ise insandır. İnsan, dolayısıyla de Mutlak Cemâl'dir.

Bu aşk maddesi, bu her şeyin aşlı da, bütünlüğü ile bizde mevcuttur. Vücudumuzdaki bütün zerrelerimizi idare eden, onlara hüküm eden onun Sultânî Ruh'udur ki o da bizdedir. Hayvanları da hayatî sınırlar içinde ve kendi maddelerine göre yine onun Hayvânî Ruh'u idare eder. Aşk maddesi dediğimiz bu Hayat Prensibi cansızlar âleminde ise tamamiyle basit ve aşağı derecede bulunur ki bu cansızlar âleminde, hayvanlarda görülen içgüdü bile mevcut değildir.

Kısaca, bütün varlıkların yaratılmasına sebep olan aşk'ın, sevginin çeşitli şekillere bürünen tecellisi, aşında, tek bir tecellidir. Bu sevginin birer tezâhürü olan her bir varlık ta ancak zıtlarla meydana çıkıp görünür. Çünkü, sevişmek için zıtlık lâzımdır. Fakat, gerçekte zıtlar yoktur; zıtlar, tek bir hakikatın meydana çıkması ve bilinmesi içindir.

Şehvet, sevi, muhabbet, aşk, vecd, hayret dediğimiz şeyler de hep Aşk Maddesi'nin mertebelerinden ibârettir. Bu mertebelerde seyr etmek te tamamiyle bilgi işidir, irfan işidir. Âlim ve Ârif olmayanlar şehvet denen hayvanlık mertebesinde saplanıp kahrılar. Fakat, Âlim ve Ârif olan insan, kendi zâtının, varlık ve yokluk sûretlerinde yine kendini nasıl sevip zevk ettiğini ve kendisinin de aynı Zât olduğunu gereği gibi düşünüp bilir ve bu sûretle de Hayret makamına

gibi hayvânî ruhu kaplayan ve İnsânî veya Sultânî Ruh'umuzu¹⁹, Şuurumuzu meydana getiren de yine odur. Gerek insan dışındaki bütün âlemlerde ve gerek insanın bizzat kendinde vücut örtüsü ile örtülmüş ve bu örtünün gizliliklerinde gizlenmiş olan bu cevherin meydana çıkmasına ve çıkarılmasına sebep, yalnız ve yalnız, Aşk olduğu gibi bu cevherin İlâhî mahiyetini, zâtını, gerek cüzlüğü ve gerek küllüğü üzere bize bildirecek olan anahtar da yine Aşk'tır. Kısaca, Tek olan İlâhî Varlık Aşk ile kendi Zât'ından kendi Fark'ına gelmiştir, yani görünmezlikten görünürlüğe çıkmıştır. "Tanrı muhabbettir" sözünün gerçek anlamı da budur. Dolayısıyla, Aşk, hem ma'nayı hem maddeyi kendinde toplamış ve her ikisini de bütünlüğü üzere kaplamıştır. Bunlardan biri olmaksızın Aşk düşünülemez. Ve zâten, madde ve ma'na aynı bir şeydir. Bundan ötürü de Hayat, insanda ve diğer varlıklarda, işte, bu sevgi hayatından başka değildir.

yükselir. Ancak, hemen işaret edelim ki hayret makamı, ancak, cüzlük açısından ve ancak cüzler için söz konusudur. Zira, Küllük, bükünlük açısından, hayret dediğimiz şey söz konusu olamaz. Bu hayret makamından sonra da, artık tamamiyle ma'nevî bir sevgi başlar; çünkü, bundan ötesi, artık, Hiçlik âlemi'dir.

Aşk Maddesi'nde esas aşktır. Rablık, kulluk, çirkinlik, güzellik varlık, yokluk, hulâsa bütün nisbetler hep mertebelerde i'tibârî birer sözden ibârettir. Bütün maksat, sevmek ve zevk etmektir ki bunun da gâyesi visâldir. Aşk, vecd mertebesidir, dolayısıyla toplam mertebesidir; bu mertebede bulunan da, yalnız, Hak'kı görür, Halk'ı görmez. Çünkü, toplam mertebesi bâttır, zâhir değildir.

Muhabbetin daha şiddetlisine Aşk ve Aşk'ın daha hafifine de Muhabbet denir. Tanrı'nın sıfatlarında tam ve mükemmel bir i'tidâl bulunduğundan Tanrı'nın insanlara karşı Aşk'ı değil, ancak, Muhabbet'i nisbet olunmuştur.

İnsanların kafalarının mahsulü olan ilim ve fen yine insanların kafalarının terakkisi ile düz orantılıdır. Hâlbuki insanda esas olan (Sevgi) hiç bir terakkiye bağli değildir; onun yüksek varlığı daimidir ve aynidir. Yeter ki insanlar, onun mâhiyetini ve kudretini bilip anlamağa ve her geçen an ona bağlanmağa çalışsınlar.

19 İnsanın bedeni Sultânî Ruh denen bir ruha bir kab, bir âlet olduğu gibi, aynı zamanda, Hayvânî Ruh denen bir ruha da yataklık etmektedir. Bunun da hikmeti, Tanrı'nın Cemâl ve Celâl yüzlerinden olan kudretini müşahede etmektir. Görülüyor ki insanda Cemâl'in bulunduğu aynı yerde Celâl da bulunmakta ve bu iki zid şey birbirinin sınırını aşmamaktadırlar.

Ruh, aslında ne iyi ne de kötüdür. Çünkü, o, maddî bir şey değildir. Fakat, onun madde içinde bulunmasına nisbetle, onun, nisbette iyiliğini bildiren, Hayır; ve nisbette fenahlığını bildiren şey de Şer'dir.

Ruh, aslında saf ve temizdir ve çünkü o, maddî bir şey değildir. Fakat, o, maddeye bedene bürünmüştür ve bundan ötürü de maddenin emrine girmiştir ve maddenin emrinde de birçok maddî günahlar işlemesi zorunludur. Ancak, maddeye, bedene girip onun pislikleriyle pislenen ruhun o maddeden o bedenden sıyrılıp yine safiyeti üzere sırf ruh kalması da devran gereğidir ve zorunludur. İşte, insanın günahlarından ötürü Tanrı'sma (Tevbe) etmesi gerektiğinin ve bu tevbelerin Tanrı tarafından mutlaka kabul edileceğinin ve çünkü, Tanrı'nın (Tevbeleri Kabul Edici) oluşunun gerçek anlamı da budur.

Hayat, tıpkı madde gibi, yok olmaz bir şeydir. Bundan ötürü bu dünyada her vakit belirli bir hayat vardır ve bu hayatın miktarı azalıp çoğalmaksızın daima aynı nisbette devam edecektir²⁰. Maddeyi yaratmak ve yok etmek mümkün olmadığı gibi hayatı yaratmak ve yok etmek te mümkün değildir. Bütünlüğü ile Tabiat ölümsüzdür. İnsan da kimyasal ve fiziksel etkilerle birleşen bu hayat ünitelerinin bir araya gelmeleriyle yaşamaktadır. Bu ünitelerin durmaksızın çalışmalarıyla Hayat dediğimiz şey meydana çıkmaktadır. İnsanların Melek'lerle dolu olduğunu söyleyenler, Melek'lerin bu Hayat Ünitelerinden ibâret olduğunu iyi bilmelidirler.

İnsan vücudunda hâsıl olan hayat, bir terkiib hassası ve maddî cüzlerin, yani alınan çeşitli gıdaların yaptıkları çalışma sonucudur: konuşmamız, gülmemiz ve daha bu gibi şeyler hep bu çalışmaların sonucudur. İnsan ile diğer hayvanlar arasındaki başkalık ta, ancak, terkiibe ait bir başkalıktan ötürüdür, hepsinin aslı ise birdir. Bu bir olan asıl, cevher, her bir mertebede o mertebeye mahsus bir zuhur, bir meydana çıkış göstermiştir²¹. Meselâ, bu bir olan Asl'a hayvanlık mertebesinde (Hayvânî Ruh), insanlık mertebesinde de (İnsânî Ruh) adı verilmiştir. Yoksa, hayvânî ruh başka bir şey ve insânî ruh ta başka bir şey değildir. Hayvanlık mertebesinde (Hayvan) olan şey ne ise insanlık mertebesinde (İnsan) olan şey de odur; bu ikisi arasındaki başkalık, ancak, isti'dat²² hasebiyledir.

Bir insanın iyi veya fena, güzel veya çirkin, zekî veya budala olması da, her şeyden önce, bu hayat üniteleriyle sıkı sıkıya bağlıdır. İnsanı

20 Bir şey i'tidâl hâline geldikten sonra, artık, olduğu gibi kalır; ne çoğalır ne de azalır. Dünyanın olduğu gibi kalması i'tidâli sebebiyledir.

Cemâl ile Celâl'in eşit gittiği zamana da (Zamân-ı İ'tidâl) derler.

Tabiattaki i'tidâldır ki insanların da i'tidâlini sağlamış, dolayısıyla de Ruh'lar da mevcut olmuştur. Eğer maddî bir i'tidâl olmasaydı bir Ruh'tan bir İdrâk'ten de söz edilemezdi. Nasıl ki Akımız ve ruhumuz, düşüncelerimiz ve hislerimiz maddî vücudumuzun ve özellikle dimağımızın i'tidâl ve âhenk derecesi ile düz orantılıdır.

21 Lâhût, Ceberût, Melekût ve Şuhûd diye adlandırdığımız âlemlerin zuhurunda zaman dahilinde bir sıra, bir birbirini peşleme diye bir şey yoktur. Bütün bu âlemler, birbirinin fâil'i olmaları açısından, hep birden zuhur etmişlerdir. Âlemlerin hep birden zuhuru da İlâhî bir Arzû, İlâhî bir Sevgi sonucudur.

Tekrar edelim ki Yarattışta varlıkların birbirlerini sıra ile peşlemeleri diye bir şey yoktur. Yarattış, bir, (An)dır ve bu An, bir göz açıp kapamadan da daha kısadır. Ard arda geliş, ancak, şekillerin birbirine nisbeti bakımından meydana gelmektedir. Yarattış, Bütünlük, Küllük bakımından (Zuhur)dur; şekillerin birbirine nisbeti bakımından da (Taakub)tur ve (Hulûl)dur.

22 İsti'dad, adetten gelir ki bir şeyin birçok yüzlerle varlığını meydana çıkarıp gösterebilmesini deyimler. Ve yine bu anlam ile ilişkili olarak, isti'dad, bir şeyin veya her şeyin kendi cinsinden olan şeyleri aramaları ve bulmaları keyfiyetidir.

vücuda getiren bu hayat üniteleri, çoğunlukla, âhnekli ve canlı olursa o insan da güzel, iyi huylu ve zekî olur ve aksi halde de çirkin, kötü huylu ve budala olur. Çünkü, sınırların his ve hareketleri de bu âhenge bağlıdır. Dolayısıyla, vücudumuzdaki organlarımızın da hissi ve akli hayatımız üzerinde büyük ve çeşitli etkileri vardır.

İnsanda her organ hissi ve akli hayat üzerinde başka başka etkiler yapar. İnsandaki Tenâsül Organı'nın insanın hissi ve akli hayatı üzerindeki etkisi ise pek büyüktür. Bu sebeble insanın tenâsül organından yoksun bırakılması insanlığa sığmayan bir harekettir; hayata karşı bir saldırdır; ahlâkî bir fâciadır. Tarihte rastladığımız bu çeşit olaylar pek yüz kızartıcı bir câhillik örneğidir. Zira, dediğimiz gibi, tenâsül organlarının zekâ üzerinde açık ve büyük bir etkisi vardır. Tenâsül organları, dimağda, şiddetli emeller, çeşitli fikirler uyandırır. Bu organlar, yüksek derecedeki hissi olayların da beşiğidir.

Maddî aşkın hedefi tamamiyle cinsel münasebetlerdir. Fakat, biz bunu bir hayvanlık örneği sayarak diyeceğiz ki ma'nevî aşk, varlıkların hayat kaynağı; cinsel münasebetler ise bu varlıkların mezarıdır, ölümdür. Ömründe bir defacık olsun kalbinin saf ve temiz heyecanlarını duymamış bir kimsede hissi kemaller ve ma'nevî zevk aramak, hiç kuşkusuz, pek boştur. Hissi kemallerden ve ma'nevî zevkten yoksunluk ve boşluk ise insanlığın ebedî bir fâciası, ihmâle gelmez büyük bir tehlikesidir. Bununla beraber, bu zevkin de başlangıcı ve esası maddedir ve maddedeki aşk cevherinin²³ mevcudiyetidir. Her türlü ma'nevî sevgi ve zevk mutlak surette maddeden başlar. Çünkü madde, her şey için ruhun biricik vasıtasıdır²⁴.

23 Aşk Cevheri, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Fizyolojik Dilde (Meni) dir ki bu da bütün bir vücudu nakl eden bir vasıttır. Ve yine Hayat Prensibi de dediğimiz bu aşk cevheri her şeyde kendi mevcudiyetine göredir. Fakat, insan vücudu bütün âlemlerin bir toplamı olduğundan aşk cevheri de tamamlılığını ve kemâlini insanda bulmuştur.

24 Ma'nevî sevgi de mutlak sûrette maddeden başlar. Çünkü, madde, zâten, ma'nâdır; ma'nânın yazısıdır; ma'nânın vasıtasıdır. Vasıtasız asla ulaşmak ise mümkün değildir. O halde, maddeyi sevmeyen ma'naya ulaşamaz.

Madde, ma'na diye; maddî ve ma'nevî varlık diye ikili bir ayırım yapmak ta doğru değildir. Zira, hakikatta varlık birdir, sevgi de birdir. Madde olmayınca ma'na ve ma'na olmayınca madde olmayacağı gibi sevgi olmayınca sevgisizlik ve sevgisizlik olmayınca da sevgi bilinmez. Fakat, madem ki eşas ma'nâdır, madde onun gölgesidir, şu hâlde varlık sevgidir, sevgisizlik te onun gölgesidir. Ancak, sevgi için maddeye ihtiyaç vardır. Madde vücudumuza dahil olup hararet meydana getirir ki o hararet te aşkı meydana getirir, muhabbeti meydana getirir. Eğer, madde olmasa, hararet meydana getirilemeyeceğinden, dolayısıyla, aşk ta mevcut olamaz; maddî aşk mevcut olmayınca ma'nevî aşk ta hiç bir sûretle mevcut olamaz. Zira, harareten geçmeyen, yani nâr'dan geçmeyen nur'a varamaya-

Özellikle blüğ hâli, çocukların şehvet heyecanlarının en yaksek derecede kaynaştığı bir devirdir. İş, bu şehvet heyecanlarını, yavaş yavaş, yüksek ma'nevî heyecanlara inkilâb ettirebilmektir. Fakat, gerçek şudur ki: eğer insanlar cinsel içgüdülerinden yoksun olsalardı başta Ahlâk Kitapları olmak üzere Edebiyat Kitaplarından da Felsefe Kitaplarından da San'at Kitaplarından da ve hatta İlim Kitaplarından da insanlık yoksun kalırdı. Ama, yukarıda da dediğimiz gibi, iş, bu içgüdüyü yüksek plânda bir aklın ve yüksek ma'nevî zevklerin ve heyecanların emrinde kullanabilmektir²⁵. Yoksa, cinsel içgüdüye esir olup kalmak, her şeyden önce, vücudu yıpratır ve en nihayet hücrelerin hayatlarına hizmet etmeyen bir vücut ta varlığını sürdüremez, yok olup gider. Öyle ise bu bakımdan da cinsel his ve heyecanlarımızı yüksek ma'nevî his ve heyecanlara inkilâb ettirmek zorundayız.

Cinsel his ve heyecanlarımızı yüksek ma'nevî his ve heyecanlara inkilâb ettirebilme işi de, her şeyden önce, bir terbiye²⁶ işidir ve terbiye işi de pek büyük, pek kutsal, fakat, başarılması pek güç bir iştir. Çünkü, insanlar, her şeyden önce, dış hayatları bakımından çevrelerinin, iç hayatları bakımından da mi'delerinin tabîi esiridirler ve bu esirlik te onlara

cağı gibi maddeden geçmeyen de ma'naya varamaz. Hararetin aşk üzerine olan büyük etkisini sıcak iklim ahâlisi ile soğuk iklim ahâlisi arasında yapılacak bir mukayese de bize açıkça göstermeğe yeterlidir. İlkbahar ve Yaz aylarındaki sevişme gücü ve kalitesi ile Kış ve Sonbahar aylarındaki sevişme gücü ve kalitesi arasındaki muazzam fark ta bize bu konuda yeterli bir fikir verebilir. İlkbahar ve Yaz aylarında cinâyatların artması da bunun ayrı bir delilidir.

Bir cümle ile: İnsanın mizâcının, fazîletinin, ahlâkının, aşkının, daha toplu bir deyişle, maddî ve rûhî hallerinin ilk mâlzemesi, ana dayanağı Muthağında Kaynayan Tencerededir.

25 İnsan, cinsel içgüdüsünü, ciddi bir terbiye ile yüksek ruhsal işlere yöneltebilir ve ruhsal gücünü arttırabilir. Bunun içindir ki birçok akıllı kimseler cinsi münasebetlere pek rağbet etmeyip daima perhiz üzere olurlar ve cinsel kudretlerini ve aşklaarını san'atlarına veya ilimlerine harcaıyp ölmez eserler verirler. Bazı Dinlerde ve Tarikatlarda görülen (Mücerretlik, Perhizkârlık) müesseselerinin mevcudiyetinin gerçek sebebi de menideki maddî gücü muhafaza yolu ile ruhun kudret ve kuvvetini arttırmak, dolayısıyla, maddî aşkı (İlâhî Aşk)a döndürmek ve bu ilâhî aşk derecelerinde gittikçe yükselerek ebedî visâl içinde bulunmaktır. Çünkü, (Hayvânî Ruh), (İnsânî Ruh)u da kaplamıştır ve onun dayanağıdır. Nitekim, hadım edilen kimselerde hiç bir fikir ve san'at eserine rastlamak mümkün değildir.

Bununla beraber, yine işaret edelim ki ebedî olan, ilâhî olan zevkin başlangıcı ve esası maddî zevktir, maddedir. Çünkü, madde olmazsa ma'na da zuhur etmez; insânî aşk olmazsa ilâhî aşka da varılamaz. Ve, en nihayet, güzel olmazsa aşk ta bilinmez ve yaşanmaz. Öyle ise: (Her güzel, Elest Bezzeminin bahş ettiği Peymânenen başka değildir).

26 Terbiye, her şeyi yerli yerinde yapmak ve her şeyi isti'dât ve kabiliyetinin en üstün seviyesine ulaştırmak demektir. Canlı, cansız her varlığı kendi kemâline ve cemâline kavuşturmak demektir.

Terbiyede insana gelince, herhangi bir insanın ahlâkî, terbiyesi, asâleti hareketlerinde; bilgi ve irfan terbiyesi de yaptığı işlerde görülür.

yaradılışlarının, sanki, ebedî bir hediyesidir. Bundan ötürü (Hürriyet, Hür İrade) kavramı da çok su götürür bir kavramdır. Gerçek böyle olunca, bu sefer, terbiye işine, (Telkîn)²⁷ i de müdahale ettirmek zorundayız. Telkin, insanın kendisini veya bir başkasını herhangi bir şeyin şöyle veya böyle olduğuna ve bunun gerekliliğine inandırmak için ruha yapılan bir tasarruftur. Çocukları terbiyede de, telkin, başta gelir ve pek büyük bir rol oynar.

Çocuklara evvelâ yemeği içmeği, oturup kalkmağı, söyleyip dinlemeği ve bu gibi şeylere ait kurallar öğretilmeli. Daha sonra da onlara cemiyet düzenine ve kurallarına ait bilgiler verilmeli. Daha sonra da ve yavaş yavaş onlara iyi'nin ve kötü'nün ne olduğunu belletmeli ve onları iyi şeyler yapmağa yöneltmeli, kötü şeyler yapmaktan da önlemeli; dolayısıyla de onlara içinde yaşayacakları cemiyetin ve hayatın düzenini ve seyrini korumalarını sağlatmalıdır. Kısaca, onlara, her şeyden önce, bir Fazilet ve Ahlâk Terbiyesi²⁸ vermeli ve bu terbiyeyi de ço-

27 Telkin edilmiş bir ruh, dolayısıyla, maddeyi de tasarrufu altında bulundurabilir ve maddeyi istediği gibi kullanabilir.

Telkin kelimesinin yanında bir de (Telâkkî) kelimesi vardır ki bunun da anlamı, insanın bizzat kendisinin herhangi bir şeyi şöyle veya böyle olarak kabullenmesidir.

Telâkkî, ihtiyârdır, telkin ise mutlak hâkimdir. Telkin de başlıca ikiye ayrılır:

1- Dışa ait telkin.

2- İçe ait telkin.

28 Ahlâk, (Hulk)un çoğuludur. Hulk ta huy ve tabiat anlamıdır. Fakat, huy kelimesi ile asıl kast olunan şey insanın ruhsal hallerine ait bir sıfattır.

Ahlâk'ı üçe ayırabiliriz: Tabii Ahlâk; İ'tibârî Ahlâk; Ahlâk-ı Hamîde.

Tabii ahlâk demek, tabii gidişin, devranın ahlâkı demektir ki bu, her tikel varlığın kendi varlığı kendi düşüncüsü ve bilişi ve kendi gidişidir.

İnsan tabii ahlâk karanlıklarından kurtulup yükselirse o zaman da cüzler ve zıtlar arasında bir âhengin kurulup yerleşmesinden ibâret olan (İ'tibârî Ahlâk) a ulaşmış olur. Ancak, insanın, kâmil bir insan olabilmesi için bu i'tibârî ahlâktan da geçip yükselerek Bütünü, Küllün ahlâkı ile ahlâklanmak gerekir ki buna da Övülen Ahlâk (Ahlâk-ı Hamîde) denir ve bu mertebeye varan insan tam ve kâmil bir insan sayılır.

Kâmil insan da Tanrı'dan başka olan şeylerle iştigâlden kurtulmuş, yani esfelden a'lâya geçip nur olmuş, yani vücudunu asma iletmış insandır. Böyle bir insan da, artık, Tanrı'nın ahlâkı ile ahlâklanmış olur.

Ahlâklığın birinci alâmeti Alçak gönüllülük (Tevâzû)tür ki bu özellikle, ilim adamları için söz konusudur. Alçak gönüllülük, ilimde (Temkîn) üzere, ahlâkta da (Tahkîk) üzere olan kişilere mahsus bir vasıftır ve bu vasıf, Tasavvuf Dili ile, Nebî'ler ve Sıddîk'ler vasıfıdır.

Câhil halkta da Alçak gönüllülüğe benzer bir hâl bulunursa da onlarınki Alçak gönüllülük değil, yaltaklanmadır.

Kendisinde, gerek maddî ve gerek ma'nevî alanda, özellikle Baş Olma sevdası bulunan kimse Alçak gönüllülükten tamamiyle uzaklaşmış, dolayısıyla, birlikte yaşadığı diğer insanlarca kendisinden nefret edilen bir insandır. Çünkü, gerçek ibâdet, gerçek kulluk, Tanrı'ya karşı Mutlak Alçak gönüllülükte bulunmak, O'na karşı Mutlak Boyun Eğmek'ten başka bir şey değildir. Kısaca, ibâdet, alçak gönüllülüğün ibâdetidir.

cukların her şeyde ve her zaman (Doğru Olma)larına ve yalnız doğruluğun (Mutluluk) sağlayabileceği görüşüne dayandırılmalıdır. Eğer, ruhlarda iyiliklere, faziletlere karşı bir temayül uyandırabilir ve kötülüklerin de muhakkak surette cezasız bırakılmayacaklarına ve hiç değilse can sıkıntılarına sebep olacağına dair bir inanç hazırlayabilir ve bu yolda bir Vicdan da oluşturabilirsek Terbiye işini esasından ele almış dolayısıyla de İnsanlığın Mutluluğunu temellendirmiş oluruz. Hiç kuşku yoktur ki Âhret Mutluluğu da bundan başka değildir.

İşte, bütün bunlar, her şeyden önce, bir Telkin işidir. Bu sebepten ötürüdür ki Kutsal Kitapların, özellikle, terbiye işinde önemleri pek büyüktür. Ve yine bundan ötürüdür ki İslâm Dini'ne göre Tanrı, En Büyük Terbiyecidir; ve O, sâdece insanların değil, fakat, yarattığı her şeyin Terbiyecisidir. Bu yüzden O'nun Güzel İsimler'inden biri de Terbiyecisi (Rab)dir²⁹.

Şuna da önemle işaret edelim ki içimize ait olan fazilet ve iman terbiyesini gerektiği şekilde sağlayabilmek ve etkili kılabilmek için de daha önce dışımıza, yani zekâmızı ve ruhumuzu ihyâ eden beş duygu organımıza gereken terbiyeyi vermek zorunludur. Bu da, dış âlemle ruhumuz arasında aracı olan bu duygu vasıtalarını daha kudretli, daha verimli kılmak demektir. Bunun için de gözlerimize daima iyiyi, güzeli ve doğruyu göstermeli; kulaklarımıza daima iyiyi, güzeli ve doğruyu duyurmalıyız ve bu suretle de her şeyden önce ve özellikle göz ve kulak organlarımızı terbiye edip geliştirmeliyiz. Çünkü, hayvanlar, boğazdan; fakat, insanlar, her şeyden önce, gözden ve kulaktan gelişirler.

Bu noktada Din Terbiyesi'ne ve Dinlerdeki ana temellere de kısaca dokunalım:

Bütün Dinler, genellikle, iki temele dayanır:

- 1- Hâlık'a, yani Yaratan'a saygı.
- 2- Mahlûk'a, yani Yarattılan'a sevgi.

İşte, genellikle bütün dinlerin dayandığı bu iki temel insanın kötülüklerden kurtulmasını ve mutluluğa kavuşmasını sağlar.

29 Tanrı (Bir)dir. Tanrı'nın bir olmasının gerektirdiği başka şey de, küçük, büyük, her şeyi kendi varlığından meydana getirmesi ve meydana getirdiği şeyleri Terbiye Edici olmasıdır. Bundan ötürü de Dinimizde Tanrı'nın bir adı da (Rab), yani (Terbiye Edici)dir ve O, yukarıda da dediğimiz gibi, meydana getirdiği bütün âlemlerin Rab'bidir.

Tanrı'nın Rab'lığı, Terbiyeciliği de meydana getirdiği varlıkları birbirine inkilâb ettirip geliştirmek süratyledir ki bunu da azdâd ile yapmaktadır. Çünkü, her şey, ancak, zıtlarla meydana çıkıp görünür.

Bir Tanrı varlığını kabul edip ona saygı göstermek, dolayısıyla, ona tam bir emniyetle güvenip dayanmak insanın vicdânî ve ma'nevî huzûra kavuşmasının ilk şartıdır. Vicdânî ve ma'nevî huzûr kaynağı olan bu şartın gereği gibi yerine gelebilmesi için de kabûl edilip sayılan Tanrının, gerçekten, ne olduğunun gereği gibi bilinmesi şarttır. Gereği gibi bilinecek bir Tanrının da gereği gibi sevilmemesine de imkân yoktur. Varlıkların yaratılışlarının sebebi de sevgi ve muhabbet olduğundan ve Yaratan, bütün yaratıklarını bu sevgiye ve muhabbete mazhar kıldığından ötürü de bizim, bizi, ve bizden başka yaratıkları sevmememize de imkân yoktur.

Yaratan'ı bilip saymak vicdânî ve ma'nevî huzûrun başı bulunmak ve yaratılan her şeyi de Yaratan'dan ötürü sevmek ve acımak ta bütün bir ahlâklılığın temeli olmakla bu iki ana temelden yoksun bir Din düşünmek imkânsızdır. İşte, Tanrı bu bakımdan da en Büyük Terbiyecidir.

Dinin bu iki temelinden Yaratan'ı bilme ve sayma temelinde bizim Şeriatımız dilinde (İhsân); yaratılanı sevmek ve acıma temelinde de (Adl) denir ki Müslümanlık ta bu (Adl ve İhsân) faziletlerine gereği gibi sahip olmaktan ibârettir³⁰. İşte, gerçekten Din dediğimiz şey de yukarıda açıkladığımız iki asl'ın ortak bir verisinden yani, sevip saymaktan başka değildir.

Milletler arasında Terbiyeye en çok önem veren de, hiç kuşkusuz, Türklerdir. Eski Türkler, ruh ve bedeni asılda eşit tutmuşlar ve bu ruh-beden bütünü ile bunun bilgisi ve terbiyesinin deyişi olarak ta ba'zan (ten, tan) ba'zan (den, dan) ba'zan da (tin) ve en nihayet Oğuz dili ile (Din) kelimesini kullanmışlar; kısaca, Din'i bir insan terbiyesi aracı olarak kabullenmişlerdir. Nitekim, hâlâ, akıl ve edep kurallarına uymayan hareketlerde ve davranışlarda bulunan çocuklara (Densiz) deriz ki bu kelime (Dinsiz) kelimesinin başkalaştırılmışıdır ve (Densiz) kelimesi, dolayısıyla, (Terbiyesiz) anlamındadır.

Din, birdir. Fakat, dinin bir dış, bir de iç yüzü vardır ki bu dış yüze (Şeriat) ve iç yüze de (Tasavvuf) diyoruz. Dinin bu iki yüzü birbirinden hiç bir zaman ayrılmayan ve birbirini tamamlayan yüzlerdir. Bununla beraber Şeriat, dışa yönelme, özden ayrılmadır. O, bildirilerinin aslı

30 Bu hususun Peygambere gelen İlk Vahy ile de pek sıkı bir ilişkisi vardır. Nitekim, Tanrı, Peygambere: "İkra' = Oku!" diye emir vermiş, Peygamber de bu emri, hayâtî olayları incelemek ve o olayların zorunlu kıldığı sosyal kanunları gerektiği zamanda gerektiği şekilde vaz' etmek ve onları insanlara gerektiği gibi bildirmek suretiyle mensûb olduğu cemiyete (Adl ü İhsân)a dayalı bolluk ve refâh, rahat ve huzûr içinde mutlu bir hayat yaşatma olarak telâkki etmiş ve ölünceye kadar, yalnız ve yalnız bu emri ve böylece yerine getirmeğe çalışmıştır.

Tanrıya aşk ve muhabbet olduğu halde aşk ve muhabbetten yüz çevirerek sâdece bir takım kuru inançlar ve duyular dünyasına ait bir takım emir ve yasaklarla bunların sözden ibaret doktrinleri ve yalnız gösterişe ait teşkilâtları olma yolunu tutar ve bu yüzden Tasavvuf'tan, dolayısıyla, Tasavvuf ile ortak olduğu kendi esasından da ayrılır. Buna karşılık Tasavvuf ise içe ait özde, asılda, reelde, tek bir kelime ile aşk ve muhabbet yerleşir ve bu aşk ve muhabbet hallerini ve bu hallerin sezgiye dayanan verilerini ma'nalandırmak ve kıymetlendirmek için bu verileri zorunlu olarak bir takım sembollerle deyimlemeğe çalışır.

Bu noktada Tasavvuf'ta sembollerin rolüne ve önemine de kısaca dokunalım:

Tasavvufî şuur veya yaşantı hâli dışa ait olmayıp içe ait, yani varlığın iç yüzüne, ma'na âlemine, mutlak vücudun sırrına ait olduğu için entellektüel şuurla kıyaslanamaz ve entellektüel şuura ait terimlerle de deyimlenemez. Tasavvufî şuur veya yaşantı hâli, bize doğrudan doğruya bir şey anlatmaz; o, ancak, îmâ eder. Bu çeşit şuurun kendine has deyim araçları da zorunlu olarak bir takım semboller, bir takım artistik tasvirler ve bir takım teşbihlerdir. Bu sembollerde, tasvirlerde, teşbihlerde îmâ ediş ne derece fazla olursa deyimleyecekleri gerçek te o derece fazla olur. Dolayısıyla Tasavvufta kullanılan semboller, sâdece, bir şemadan, diyagramdan, yani hendesi bir şekilden veya remz ve kinâyeden ibaret değil, onlardan çok daha üstündürler.

Semboller ve artistik tasvirler ve teşbihler pek çok ise de Tasavvufta gâye gerçek varlığın, mutlak varlığın sırrına ulaşma ve onunla buluşup kavuşma ve kaynaşma olduğundan bu sembollerin ve artistik tasvirlerin, teşbihlerin en önemlileri Aşk ve Güzellik sembolleridir. Çünkü, Tanrı'yı bilmek ve ona kavuşmak, Tanrının da emr ettiği gibi, ancak, iyilik, güzellik ve sevgi yollarından gitmekle mümkündür. Ve çünkü, Tanrının ahlâkı ile ahlâklanmak³¹ için yol yalnız budur. Bundan ötürü de bu sem-

31 Ahlâk, hıkkattandır, mükevvenattandır. Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmak demek hıkkatımıza avdet edip aslı sâfiyetimiz üzere sâf ve temiz kalmak, yani Tanrılaşmak demektir. Çünkü, insan, imkân âlemine geldiği için esfele düşmüştür. Tanrının ahlâkı ile ahlâklanabilmek için de bu esfelden a'lâya çıkması, yani tekrar geldiği yere yükselip geri dönmesi gerekir. İnsan, geldiği yere geri dönünce de o zaman Tanrı gibi her şeye Merhamet Edici ve her şeyi Sevicisi olur.

Ve yine, Ahlâk, Aşk Maddesi'nde dahildir. Ahlâk sahibi olmak demek, (Sevmek) ve (İyi Muamele Etmek) demektir. Sevgi de herkese ve her şeye karşı olmalıdır. Zira, varlıkta, a'lâ olsun, esfel olsun, her şey Mutlak Vücuttur, Mutlak Vücut'tur, Mutlak Mevcuttur. İşte, insan, hiç bir ayırım yapmadan her şeyi ve bütün mertebeleri ve zıtları ile birlikte severse ve bütün bunları insanda bilip ve bulup severse, ancak, o zaman gerçek aşk olmuş olur. Çünkü, böyle bir insan, sıfatların ve mertebelerin aynı bir aslına çeşitli sûretlerle görünüşünden ibaret olduğunu

bolik ve artistik tasavvuf dili, hiç kuşkusuz, akıldan³² ziyade hisse, kalbe hitâb eder. Çünkü, Tanrıya en yakın yol (Kalb)tir, (Gönül)³³ dür; Tanrıya, ancak, orada kavuşulur.

Gönül'e, kalb'e ve kalbe ait sezgiye ve heyecanlara hitâb eden Aşk ve Güzellik'in dildeki hitâb şekli de, yine kalbe olan ilgisinden ötürü, (Nesir)den ziyade (Nazım), yani düz yazıdan ziyade şiirdir. Bundan ötürüdür ki Tasavvuf Edebiyatının büyük bir bölümünü Şiirler teşkil etmektedir ve özellikle Bektâşi Nefes'leri bunların en güzel örnekleridir.

Şöyle de diyelim: Tasavvufî düşünce veya yaşantı hallerini deyimleyebilmek için bir takım semboller kullanmak zorunludur. Tasavvufî sembollerin en önemli rolleri de gerçeği bir taraftan açıklamakta diğer taraftan da gizlemekte olmasındadır. Çünkü, gerçek, zâten açıkça anlatılır bir şey değildir. Ve çünkü, ma'nanın nümûnesi, örneği, misli yoktur; onu, ancak, madde ile misâl ile anlatabiliriz³⁴.

Gerçekten, maddemiz, ma'namızı açıklayabilmekten âcizdir. Ma'nayı, ancak, ma'na anlatabilir ki bu da, ancak, yüksek bir ruha sahip olma işidir. "Kalbten kalbe yol vardır" sözünün gerçek anlamı da budur.

ve onların o asıldan başka bir şey olmadıklarını gerçekten ve gerçek üzere bilip kavramıştır. İşte; (Varlıkta her şey Allah'a sâdiktir) sözünün gerçek anlamı da budur. Yalnız ve yalnız böyle bir sevgi üzerine dayanan Bektâşîliğin bu yoldaki şu kıt'ası da ne kadar güzel ve ne kadar yerindedir:

Birbirini sevmeyenin
Âdem'e baş eğmeyenin

Kendi özün bilmeyenin
İsmi Şeytan okuruz.

Âşık bir insandan hiç bir zerre'ye zerre kadar kötülük gelmez.

32 Akıl, mevcuttan zuhur etmiştir. Bundan ötürü de aklın Zât'ı bilip kavramasına imkân yoktur. Bu sebeble de, (Tanrı'nın zâtı hakkında boş yere düşünüp durmayınız, çünkü, O'nun zâtını kavramanıza imkân yoktur) buyurulmuştur. Tanrı'nın külli aklı her şeyi bilici ve ezeli ve ebedî ise de insanın cüz'î aklı her şeyi bilici olamaz ve ezeli ve ebedî olamaz. İnsan aklı yok olucudur. Hattâ, daha insan vücudunda iken bile yok olucudur. Delilik, buna bir misaldir.

33 Kalb'ten, gönül'den murad ruhtur. Dolayısıyla bizden Tanrı'ya en yakın yol bizim ruhumuzdur. Çünkü, bizim ruhumuz da külli-ruhtandır, Tanrı ruhundandır.

Şöyle diyelim: ben, meydana çıkıp görünmekle ben oldum ve kül'ün cüz'ü olmam bakımından ben benim. Ben, dediğim zaman da ben, ancak meydana çıkıp görünen organlarımı gösterebilirim, fakat, bu görünen organlarımın kendisine bağ bulunan ruhumu gösteremem ki o ruhum, bana, maddî organlarımdan daha yakındır. Bu yüzden de ruh, maddeden iki mertebe, veya ikibin yıl önce yaratılmıştır denmiştir.

Kısaca benim ruhum da Tanrı ruhundandır, Tanrı ruhudur; bundan ötürü de Tanrı bize Şah damarımızdan daha yakındır, yani bize bizden daha yakındır.

34 Hakikati, ash, dil ve kalem ile ve bütünlüğü ile ta'rif mümkün değildir. Çünkü, onu ta'rif edecek olan insan bir bütün değildir, bir parçadır ve bütünde dahildir. Bir parçanın bütünü ifade edebilmesi için o parçanın bütün olması gerekir ki o takdirde de ne söylemeğe ne de yazmağa lüzum kahr; çünkü her şey kendisi olmuştur.

İnsanı hakikata, bütüne vâkıf kılabilmek için, insanın bir parça olması hasebiyle, o hakikatın, o hakikati içeren ma'nanın algılanması yolunda ona ancak kendi nisbetinde görüp bildiği şeyleri misâl göstermek sûretiyle yardımcı olabiliriz; fakat, anlattığımız şeyin mislini göstere-meyiz. Çünkü, gösterebileceğimiz her şey, her parçe, o bütünde dahildir, o bütünün parçasıdır.

Ama, yukarıda da dediğimiz gibi, biz ma'nayı, ancak, madde ile, misâl ile anlatabiliriz. Ma'nâmızı maddemiz ile, maddî bir dil ile anlatmak zorunda kaldığımız takdirde de o ma'nâyı ancak bir takım semboller, tasvirler, teşbihler, misallerle anlatmak zorundayız. Çünkü, dediğimiz

Onun için parça, bütünü misli olamaz. Yine bu yüzdendir ki Kül, bütün, her şeyden Münezzeh-tir ve Müstağni'dir diyoruz.

İşte, insanlara misâl getire onların cüz'î, yani parça bilgilerini bir dereceye kadar Külli bilgiye ulaştırmış ve onların cüz'î ruhlarını bir dereceye kadar Küllü ruha kavuşturmuş oluruz. Fakat onların ne bilgilerinin ne de ruhlarını Külli bilgi ve Külli ruh yapamayız. Çünkü, cüz'î ruhun maddesi de cüzdür ve bilgi edinmek için beş duyu organından başka bir vasıtası yoktur. Ve yine, cüz'î ruhun algıladığı hakikatları başkalarına anlatabilmesi için de yine beş duyan başka vasıtası yoktur ve maddî nisbetler dahilinde olmayan bir ifadesi de yoktur. Kı-sacası, akıl, gerçeği, Bütün'ü kavramağa yeterli değildir.

Şu var ki: ruhumuzun Külli ruh derecesine çıkması akl ile mümkün değildir ama (Sezgi veya (Kalb Gözü) dediğimiz yüksek bir algı derecesi ile Külli ruh derecesine, mümkün olduğu kadar, yükselbilmesi ve yüksek derecede bir algıya ve bilgiye kavuşması mümkündür. Çünkü, Sezgi veya Kalb Gözü dediğimiz algı derecesi, Varlığı, Bütün'ü, bütün makam ve mertebeleri ile toptan ve bir anda bir kavrayıştır. Fakat, Bütün'ü bütünlüğü ile toptan ve bir anda olan bu kavrayışı bütünlüğü ile ifade etmek mümkün değildir. Zira, ne çeşit bir ifade şekli tasavvur edilirse edilsin, o şekil, Bütün'de dahildir. İnsanın madde bakımından Kül olması, Bütün olması için de cesetten çıkması gerekir ki o takdirde de zâten ifadeye hâcet kalmaz. Zira, insan, bu tak-dirde, artık Bütün ile Bütün, Kül ile Kül olmuştur; HUUU! deryasında HUUU'... deryası ol-muştur.

Din'in iç yüzüne giremeyip dış yüzünde kalan Mü'minlere de hak ve hakikat zâhir olur-sa da bu zuhur, ancak, Kur'anın herkes için kullandığı dilden ileri geçemez. Meselâ, bu kişiler, Kur'anın Cennet ve Cehennem için yaptığı tasvirleri ve söylediği şeyleri hep olduğu gibi kabul ederler ve bunların gerçekten neler olabileceğini akılları ile düşünüp taşınmazlar. Kaldı ki ger-çeği gerçek olarak kavrayabilmek için onu her şeyden önce istidlâl ile taakkul etmek ve sonra da taakkulde bulunulan bu madde âleminin maddesiz âleme, yani ma'na âlemine yükselerek akla ait parça düşüncelerden Sezgiye ait, Ruha ait bütün bir kavrayışa geçmek zorunludur ki elde edilmesi gereken şey de esasen budur. Sezgi ile, bütün bir ruh ile varılacak bu yüksek idrâk te, artık, akıl mahsulü bir bilgi değil, fakat, sezgi mahsulü, kalb mahsulü yaşanan bir (Zevk)tir ve yaşanan bu zevk, parça bir vücut ile Bütün'ün bütün vücudunun birleşmesi zevkidir. Ve böyle bir an, Mutlak Vücutun, Mutlak Varlığın İstiğna'sı ile Fark'ı arasında bulunduğu bir andır. Çünkü, zevk, her şeyden geçip şuuruz kalmak demek olmakla bir (İstiğnâ) hâlidir; Fark'-ın duyulması, hissedilmesi keyfiyeti de (Fark) hâlidir. İşte, (Ehl-i Hâl) denen Meczubların ve bir kısım Mecnunların hâli bu haldir. Bunlar, kendileri vücutta, maddede oldukları halde, bütünlük üzere, bütün ile düşünürler ve öylece zevk ederler. (Ehl-i Kaal) denen halk ta onlara deli derler. Hâlbuki hakikatta deli kendileridir. Çünkü, Meczublar, hakikatta; kendileri ise gaflettedirler. Gafyette olmaları da onların akla ait düşüncelerinin fânî olan maddeye dayanması, dolayısıyla, düşüncelerinin de aynı bir hayâl olmasından ötürüdür.

Gerçekte, Keşf ve Vücut Ehli için Hak, her yerde mevcuttur ve görünmektedir. Gerçi, Halk için de bir Hak vardır ama onların Hak'kı, ancak, kendi akıllarının yarattığı Hak'tır ve kendi nisbetlerine göre bir evhamdan ibâret olan bir zuhur ve görünüşür.

Şimdi, sözümüzü tekrar Mü'minlere getirerek diyelim ki: Mü'min olmak demek bütün yanlış düşüncelerden, yanlış inanç ve i'tikadlardan sıyrılıp onların tehlikelerinden ve zararlar-ından emin olmak demektir. Bu emniyet için de gerçeği gerçek üzere bilmek zorunludur. Böyle bir gerçek bilgi de, ancak Kur'an dili ile hem Şeriat'a hem de Hakikat'a ulaşmakla mümkündür. İşte, gerçekten Mü'min olan kişiler de, sâdece, Şeriat ile yetinmeyip Hakikat'a da ulaşan kişiler-dir. Ancak, Mü'minler, Keşf ve Vücut Ehli olan kimselerden ilim açısından yine de aşağıdırlar. Ve Halk ise Mü'minlerden de daha aşağıdırlar. Çünkü, yukarıda da dokunduğumuz gibi, Halk'-ın Tanrısı kendi kafalarında ve kendi kafalarına göre yarattıkları özel bir Tanrı'dır ki böyle bir Tanrı hayâlden başka bir şey değildir.

gibi, ma'nanın misli, örneği yoktur ve olamaz. Hattâ, ma'nânın maddî bir dil ile anlatılması zorunluluğu karşısında semboller, tasvirler, teşbihler yanında, (1-9) arası sayılar³⁵, bazı Alfabe harfleri ve Ebced gibi özel Alfabeler³⁶ bile kullanılmıştır, kullanılmaktadır.

Kısaca, Tasavvuf dili, İç (Bâtın)i, Dış (Zâhir) ile sembolize eden ve anlatan ve hattâ İç (Bâtın)in Dış (Zâhir)ını yine Dış ile sembolize eden ve deyimleyen bir dildir diyebiliriz.

35- Bu sayı sembolleri dolayısıyla, zorunlu olarak, burada Fisagor'un bazı sayılar hakkındaki fikirlerine de kısaca dokunalım:

A- (1) sayısı, Bütün varlıkların ezeli ve ebedî değişmez aslı prensibidir; Tanrıların Tanrısıdır.

B- (3) sayısı, Âlemdeki ebedî Teslîs (Üçlülük)i temsil eder; Aynı zamanda Erkeklîği ve bütün Tabiatta Tanrısal birliğin Mutlak ve Zorunlu varlığını ifade eder. Bu sayı, bu hakımdan kutsal bir sayıdır.

Fisagor'a göre insan da birbiri içinde üç kattan ibârettir: Beden; Hayvânî Ruh; İnsânî Kutsal Ruh. Ve yine, Fisagor'a göre Kâinat ta iç içe üç kattan ibârettir: Tabiat; İnsan Âlemi; İlâhî Âlem.

C- (5) sayısı da Erkeklîği, Dişilîği ve Evlenmeği temsil eder.

D- (8) sayısı da Aşkî, Muhabbeti, Dostluğu, Aklî, Ahlâkî ve Fazileti temsil eder.

E- (9) sayısı da Yüce Kudreti ve Adâlet'i temsil eder. Ve bu sayı, ilk tek olan (3) sayısının karesi olduğu için de her şeyin tekâmüle uğrayacağını ifade eder.

(3) ile bunun karesi olan (9) sayısına Fisagor'dan ayrıca Şark'ın Arya'ları da önem vermişlerdir.

Fisagor'a göre yukarıda sıraladığımız sayılardan daha önemli sayılar da vardır ki onlar da (7) sayısı ile (10) sayısıdır. Zira, (7) sayısı, varlığın bütün mebdelerini ihtiva eden (4) sayısı ile Tabiatdaki Tanrısal Birliği ifade eden (3) sayısının toplamıdır. Bundan ötürü de insanların Tanrı ile birleştiğine delâlet eder. Dolayısıyla de bu (7) sayısı Tanrıya ulaşan kâmillere mahsustur.

Bu (7) sayısı, aynı zamanda tekâmül kanununu da ifade eder. Varlıkta da yedi vücud tavrı vardır ki bunlar tamamıhği ve mükellîği sağlarlar. Varlıkta görülen bu yedi tavrı da gerek ruhânî gerek cismânî hayatın bütün derecelerinde açıkça görmek mümkündür. Varlıktaki bu yedi vücud tavrı da yedi telli bir sazın âhenk açısından, yedi teli üzerine kurulmuş olan yedi tavrı ve makam ile de sıkı ilişkisi vardır. İşte bu yedi tavrı ve makam, eğer kalbe gerektiği gibi işlenirse ruh ta âhenklenmiş olur, dolayısıyla de, gerçeği kabule hazırlanmış olur.

Ve yine bu (7) sayısı Tabiatın ebedî değişikliğini ve her şeyin, en sonda, aslı olan (Bir) e ve birliğe döneceğini de ifade eder.

(10) sayısının önemine gelince: bu da (1) sayısından (4) sayısına kadar olan dört sayının toplamından hasıl olduğu için en mükemmel sayıdır ve bundan ötürü de Kutsaldır.

Fisagor'a göre Tanrı (Bir)dir ve çünkü sayıların başı (1) sayısıdır. Ve (1) sayısından sonra gelen sayılar nasıl (1) sayısının bir tekrarıdır ibâret iseler, Kâinat ta, çokluk âlemi de Bir Olan Tanrı'nın zuhura gelip yine kendi vahdeti, birliği içinde çokluk ile görünmesinden başka değildir.

Fisagor'un ders verdiği salonda da dokuz heykel ve bunların ortasında da Tanrı'yı temsil eden (Hestiya) heykeli bulunuyordu ki bu heykellerden (4), (7) ve (8) sayılı heykeller temsil ettikleri görevler bakımından çok önemli idiler.

36 Bu hususta (37) sayılı Ek Nota bakınız.

Ve en nihayet, Din'in İç yüzü olan Tasavvuf, en azından (Te'vil) i gerektirir.

Semboller hakkındaki bu açıklamamızdan sonra yine konumuza dönerek diyelim ki Din'in dış yüzü, yani Şeriat (Dinsel Ortodoksi), Din'in kendi özünden ayrılıp dışa yönelmiş sınırlı, kayıtlı ve kaplamsız olan yönüdür. Din'in iç yüzü, yani Tasavvuf ise Din'in kendi özünde yerleşen ve bundan ötürü de Dogm'a ve İyman bağları ile bağlanmayan, hiç bir şekilde ve sûrette kayıt altına girmeyen kaplamalı olan yönüdür.

Tasavvuf'ta geniş bir kaplam, bir üniversellik söz konusudur. Çünkü, insanın içini, özünü, benliğini aydınlatan Nur, üniversal bir nurdur; bütün Dinleri ve Milletleri içine alan ve aydınlatan bir nurdur.

Şimdi, dinin iç yüzünün, yani Tasavvuf'un bütün Dinleri ve Milletleri içine alan bu büyük kapsamından ötürü gerçek Din ve hatta Siyâset adamları, kişilerin, dolayısıyla, milletlerin ma'nevî ve ahlâkî terbiyelerinin ve gelişmelerinin temeli olacak gerçek Terbiyede dinin içi ve aslı olan Tasavvuf yönünü, aşk ve muhabbet yönünü birinci plâna almalı ve bu yöne, insanın maddî ve ruhî hayatını çok defa zorlayıcı ve zdeleyici olan, dinin seramonileri yönünden çok daha önem vermelidirler. Esâsen, dinin bu iç yönüne, Tasavvuf yönüne önem verildiği takdirde ve ancak bu taktirdedir ki dinin dış yönü, seramoniler yönü de bir anlam kazanabilir.

Tekrar edelim ki Din'in genel olan, kapsamlı olan, bütün dinleri ve insanları içine alabilecek olan yönü, yalnız ve yalnız, iç yönü, Tasavvuf yönüdür; gerçek aşka ve muhabbete dayanan gerçek insanlık yönüdür. İşte, bu sebeptendir ki Mevlâna Celâleddin'in Mevlevî Felsefesi bugün de geçerli olmakta ve Mevlevî âyinleri de dünyaca rağbet görmektedir. Celâleddin-i Rûmî, kendisinin yetmiş iki milletle beraber olduğunu bütün dünyaya i'lân etmiş ve her çeşit dinliyi de dinsizi de ümit kapısı yaptığı Dergâhına çağırması ve bu kapıyı İlâhî Aşk'a yönelen her çeşit yolcuya açık tutmuştur. Bu İlâhî Aşk, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, Bektâşî Felsefesinde ise büsbütün aslı ve gerçek bir mâhiyettir³⁷.

37 Osmanlı İmparatorluğunda insanı Tanrıya ulaştıran Mistik yollar sayılan Tarikatlar arasında bir Halk Tarikatı olan Bektâşilik ile bir aristokrat Tarikatı olan Mevlevîlik, özellikle, Vahdet-i Vücut görüşüne dayanan ve Aşk'a bağlanan iki büyük Tarikat idi. Ancak, bunların arasında yine de bir ayrıcalık vardı; şöyle ki:

Bektâşiliğe göre varlık bir bütündür; her şey birdir; yalnız (Bir) vardır. Bu (Bir) de (İnsan) dır, insandan başka değildir. Daha açık bir deyişle, İnsandan başka Tanrı yoktur. İnsandan ve insan hayatından başka hiç bir şey mevcut değildir. İnsan da (Ali)den başka değildir ve Ali Tanrıdır. Bektâşilikteki (Cem Âyini) de bu görüşün temsilinden ibârettir.

Bektaşilikte bu görüş, İbrânî Alfabesinin tertibinden başka bir şey olmayan Ebcet alfabesinin harflerine ve o harflerin karşılıkları kabul edilen rakamlara dayanarak matematiksel olarak ta ispatlanır, şöyle ki:

Biliyoruz ki dünyada mevcut her şeyi (1-9) arası rakamlarla hesaplamamız mümkündür. Yani, bizim de içinde bulunduğumuz varlıklar âlemine ait bütün hesapları biz bu rakamlarla ifade edebiliriz. Şimdi, Ebcet harflerine ve Osmanlıca yazılışa göre (A, D, M) harflerinden ibâret olan Âdem kelimesi de, dolayısıyla, bize (1-9) arası rakamların toplamını verir. Ebcet hesabına göre (A) harfinin karşılığı (1) rakamdır; (D) harfinin karşılığı (4) rakamdır; (M) harfinin karşılığı da (40) rakamdır ki bu rakamların toplamı (45) eder. (45) sayısı ise (4) ve (5) rakamlarından ibarettir ki bu iki rakamın toplamı da (9) eder. Şu halde, dünyanın tamamını ifade ettiğimiz rakamların topu (Âdem) i temsil etmektedir. Bu da gösterir ki Âdem, dünyanın bütünüdür, tamamıdır. Âdem'den maksat ise İnsan sûretidir; İnsan sûretinden maksat ta insanda tam kemâl ve cemâl üzere bulunan Hak sûretidir.

Şimdi, tam kemâl ve cemâl üzere insanda görünen Hak sûretinden maksat ta Erkek sûretidir, Dişi sûreti değildir. Çünkü, Âdem'in dişisi olan (Havva) kelimesi Osmanlıca harflerle (H, V, A) gibi üç harften ibârettir ki Ebcet hesabı ile (H), (8) sayısına; (V), (6) sayısına ve (A) da (1) sayısına karşılıktır ki bu sayıların toplamı da (15) eder. (15) sayısı ise Âdem'in sayısı olan (45) in üçte biridir. Üç (15) Havvâ'nın üç şeklidir ve Âdem üç (15) ile tamam olur. Kısaca, (Havvâ) da gerçek payı, ancak, üçte birdir ve bu da kemâlin dişide olmayıp erkekte olduğunu gösterir. Zâten, Havvâ, Âdem'in oyluk kemiğinden, yani Âdem'in belinden yaratılmıştır ve Havvâ, Âdem'den bir parçadır; ve Havvâ, önceden mevcut değildir.

Ve yine Bektaşiliğe göre Âdem, (45) tir; (45) sayısının toplamı da (9) dur; (9) ise üç tâne (3) ten ibârettir; sayılarda çokluk ta (3) te başlar, fakat bu (3) ten de birlik doğar. Şu hâlde sayı (3) tür ve en nihâyet Ali de üçtür ve üç te bir'dir. Kısaca, Âdem de, Âdem sûretinde tecellî eden Tanrı da hep Ali'dir.

Şöyle de diyelim: her şeyi hesaplayabildiğimiz rakamlar (1-9) arası rakamlardır ve Kâinat, bütünlüğü ile (9) rakamı ile ifade edilmiştir ki bu da İnsan'dır. Fakat, (1) den sonra gelen ve (9) a kadar devam eden rakamlar, (1) rakamının tekrarımdan, dolayısıyla aynı bir şeyin çokluğundan başka bir şey değildir. (9) rakamı da esasta (1) rakamı demektir. Şu halde (1), (9) demektir ve (9) da (1) demektir ki o (1) de Tanrı'dır ve o da Ali'dir; çünkü, tam kemâl, tam Ulviyyet Ali'dedir.

Şimdi, Bektaşilikte, insan, Hak'ka kavuşmağa muhtaç değildir; çünkü, Hak, kendisindedir, kendisidir. Fakat, Mevlevîlik, insanın Hak olduğunu kabul etmez ve dolayısıyla de Hak'ka gitmeğe çalışır ve Hak'kın varlığını da her şeyin tamamen birleşmesinde görür. Eğer demek cazize, Bektaşilik Realist ve Materyalist, Mevlevîlik ise Spritüalist ve İdealisttir.

Mevlevîler, Hak'ka ulaşma yolunda da kadını büyük bir engel saymış, bundan ötürü de kadın aşkı yerine erkek aşkına yönelmiştir. Gerçi bu görüş sonraları Bektaşiliğe de girmiş ve onda da rol oynamışsa da Bektaşilikte esas, kadın aşkıdır.

Bektaşiliğe göre dünyaya hüküm eden, dünyadaki insanları, hayvanları ve hatta cansız varlıkları harekete getiren tek şey (Cemâl), yani (Mutlak Güzellik) ile bu güzelliğe olan (Aşk) tır. Cemâl, bir aynadır ki bütün kâinat bu aynada ve bu ayna ile görülür. Bu ayna da bütün organları tam ve sıhhatli, mütenasib endamli, teslimiyyet feragatına sahib bir güzel'den başka değildir; ve özellikle böyle bir güzelin, nûrânî halâveteye mâlik yüzüdür. Öyle ise insan, yalnız ve yalnız güzeli seyr etmeli, güzeli sevmeli ve kendini güzele teslim etmelidir. İnsandaki en büyük kusur olan (Benlik)i yok edecek ve insanları birliğe götürüp bir yapacak tek şey, işte, bu güzellik ve ona olan aşk'tır. Bundan ötürü de insan, bir güzele değil, her güzele âşık olmalıdır. Ve çünkü, yalnız aşık olandır ki benliğini kaybedebilir ve Tanrısı ile, daha doğrusu, kendisi ile kavuşabilir.

Bektaşilikte, her şeyden önce, (Benlik) i yok etmek şarttır. Bundan ötürü de Bektaşilikte (Kâpı) meselesi büyük bir önem taşır. Kapıdan maksat ta, gerçekte, (Benlik)i yok eden mahaldir. Benliğin gerçekten yok olması da erkek ve dişinin visâli ile mümkündür. Bektaşilikte, bundan ötürü kapı'nın (Eşik)i de Kutsal sayılır ve çünkü, eşik, duhul yeridir. Yine bundan ötürü Bektaşiler eşiğe basmazlar, hatta bakmazlar; eşiğe bakmağı büyük bir günah sayarlar.

Kısaca, insan, ancak, bir güzellik ve güzel karşısında benliğini kaybedebilir, kendinden geçebilir. Nitekim, Peygamberimiz de Mi'rac'ta Tanrının cemâli ile karşılaştı ve O'nun cemâli karşısında kendinden geçip benliğini kaybetti.

Ve en nihayet, madem ki insan Tanrı sûretindedir, o sûretin güzelliğine, yani (Cemâl)i ne de, dolayısıyla (İlm)i ne de sahib olmak gerekir.

Tekrar edelim ki Bektaşiliğin esası (Aşk)tır. (Vahdet)te bu aşkın visâl noktasıdır. Bektaşilikte tek bir kadehten içmek te (Vahdet)in başka bir çeşit temsilidir.

Şimdi biz burada tekrar sayılar meselesine dönerek diyelim ki: sayıların ilki ve başı olan (1) sayısı ile sayıların sonu olan (9) sayısı birbirinin aynıdır; çünkü, sayı, aslında (1) dir, (9) ise (1) in çokluğundan, dolayısıyla aynı (1) den başka değildir. İşte, bu gerçek, Bektaşilikte bazı âyinlerle de ifade edilmiştir. Bektaşilikte, birçok âyinlerde Baba sayısı dokuzdur. Dokuz sayısının şekli Bektaşilikte (Asâ) anlamına tefsir edilmiş ve Asâ, bütün bir varlık, bütün bir gerçek kabul edilmiştir ve hattâ bunun için özel bir âyin de tertib edilmiştir. Hiç kuşkusuz, bu Asâ âyininin aslımı Yunan Mitolojisinde Priapos adına yapılan aşk ve eğlence şenliklerinde görmek mümkündür. Priapos, Yunan Mitolojisine göre iyş ü işret Tanrısı Bacchus (Dionysos) ile güzellik ve aşk Tanrıçası Afrodit (Zühre) in oğludur ki bağlardan bahçelerden, tarlalardan kaldırılan ilk mahsul, bunun özellikle Lapseki (Lampsokos)daki ma'bedine gönderilir ve belirli günlerde bunun adına iyş ü işret âlemleri düzenlenirdi. Priapos, iri kılı tenli, keçi ayaklı ve başı boynuzlu olarak tasvir edilirdi. İşte, bu şenliklerde büyük bir rol oynayan (Phallus), sonraları, Bektaşilikte (Asâ) olarak ta tefsir edilmeğe başlandı.

Bu noktada Bektaşilikte büyük bir önem taşıyan üç boğumlu bir değnek (Alaca Değnek) ten de kısaca söz edelim: Ve yine, Bektaşilerin bu üç boğumlu değnekleri de, aslında, Eski Mısır Kâhinlerinin ellerinde taşıdıkları Zünnür'den başka bir şey değildir ki bu değneği, daha sonraları, Yahudi Hahamları ve Hristiyan Papasları da taşımışlardır. Bektaşilikteki bu üç boğumlu değnek, daha doğrusu, değneğin bu üç boğumunu (Hak, Muhammed, Ali) üçlüsünü sembolize eder ki Hristiyanlıkta (Baba, Oğul, Kutsal Ruh) teslisini ve meselâ, Brahmanizm'de de (Brahma, Vişnu, Siva) teslisini sembolize eder.

Yukarıda sözünü ettiğimiz bu üç boğumlu değnek, özellikle, Mücerred Babalık âyinde rol oynar. Bektaşi babaları bu değnek ile sırası gelince, âyin gereği, çocukların dillerine, ellerine ve bellerine vururlar. Dile vurmakla, çocuğa, tath dilli olması ve sır saklaması gerektiğini; ele vurmakla, çocuğa, yalnız başına bir şey yapamayacağı, dolayısıyla, bir vasıta araması gerektiğini; bele vurmakla da, çocuğa, aşkta devamlılık gerektiğini; birer kelime ile: dil ile sevmesini bilmesini; el ile bu sevgiyi toplamasını bilmesini; bel ile de, yalnız ve yalnız aşka dayanmasını ve çünkü Vahdet için Aşk'ın zorunlu olduğunu işaret ve telkin etmiş olurlar. Bektaşilik, aşkı, bel ile birleştirir, bele dayandırır. Çünkü, insan, ancak, belden çıkmaktadır; bel, insanın aslıdır. Bu yüzden de Bektaşilik, insanı, (Bel Oğlu) diye de tanımlar. İnsan, ancak, belden çıktığı gibi aşk ta, ancak, bu bel ile gerçekleşebilmektedir. Yani, bel, hem bizim aslımızdır hem de bizi aslımıza kavuşturan aşk'ı meydana çıkaran şeydir. Kısaca, Bektaşiliğe göre Yarattığı insandır ve yarattığı meydana getiren üç şey de, insan sıfatı ve sûreti ile, bir olmaktadır.

Şimdi tekrar Bektaşilikteki dokuz sayısına ve dokuz Baba meselesine dönerek diyelim ki Bektaşilikte Baba'lık mertebesi pek büyük ve pek kutsal bir mertebedir. Çünkü, babalık'tan maksat, sâdece, başa Tac giymek değil, fakat, Bektaşiliğin aslımı, esasını, daha doğrusu Felsefesini kavramaktır ve ancak böyle olan bir kişi Baba sayılmağa lâyıktır. Bunun için de, en azından,

Tarikatın dört kapısından geçmiş olmak gerekir. Yine bu sebeble Baba olacak namzetler yirmi bir yaşına kadar birçok dersler alırlar ve birçok pratikte bulunurlar ve en nihayet (Cem Âyini) nde de destur alırlar ve âyinleri idare etmeğe başlarlar. Bektaşilikte birçok âyinlerde âyinin icrası yolunda, Baba sayısı dokuz olmakla beraber Bektaşilik, sekiz İmam üzerinedir, bir İmam da Gaipdir ve bu remz de Müslümanlıktan alınmıştır. Bu sekiz İmam meselesini Bektaşî Tekkesinin mi'marisinde de görmek mümkündür; ön ve yan direkleri, çaprazları ve tavanının genel durumu ile eski rakamlarla sekiz şeklini gösteren bu binâ aşağıda belirttiğimiz sekiz dayanak üzerinde durur ve bu da bu binânın Sekiz İmam'a mensub bir binâ olduğunu deyimler. Bu sekiz dayanak ta şu beş şekilde ifade edilmiştir:

1- Yer, Toprak.

2- İlk dayanak ki bu üçtür; bunlar da: Hak, Muhammed, Ali dir ki Bektaşî sembolüdür.

3- İkinci dayanak ki bu da ikidir; bunlar da: Fatma ile Hasan ve Hüseyin'dir.

4- Üçüncü dayanak ki bu da ikidir; bunlar da: İki İmam'dır.

5- Dördüncü dayanak ki bu da Tavan'dır ve bu da Gaib İmam'a işaretir.

Bektaşî Tekke'sinin bu bina şeklinde, bu binanın Sekiz İmam'a mensub bir bina olduğu ifadesi ile birlikte bu binanın, aynı zamanda, Bektaşîlerin (Mekke)ye karşılık kendilerine mahsus bir (Kible) olduğu ifadesi de mevcuttur ve bilindiği gibi Kırşehir'deki Hacı Bektaş Tekkesi, Bektaşîlerin kablegâhudur. Nitekim, sonradan, Müslümanların kablegâhu olan (Mekke) binasının yapılaş şekli de birçok anlamlar taşımaktadır.

Bektaşîlikteki Gaib İmam, yani Mehdi meselesinin de Yahudilikten Bektaşîliğe geçmiş olması kuvvetlidir. Bunun aslı, Yahudilerin kendilerini, Asûrluların esaretinden kurtaracak bir kurtarıcı bekleyişidir ki bu Bir Kurtarıcı i'tikadı Asya Dinlerinde de görülmektedir. Ve bir bakıma, Gaib İmam, yani Mehdi ile İsa ve Hızır aynı anlamdadırlar, bunların aralarında fark yoktur.

Yine işaret edelim ki Bektaşîlikte:

A- (1) sayısı, Tanrı, İnsan ve Ali sembolüdür ve bunlar yer değiştirler.

B- (3) sayısı, Hak-Muhammed, Ali sembolüdür.

C- (5) sayısı, Hak, Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin sembolüdür.

D- (7) sayısı, Hak, Muhammed, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin, Hacı Bektaş, Bahm Sultan sembolüdür.

Ve yine: Arab Alfabesine göre (Muhammed Ali) Yedi harftir; Hasan, Hüseyin de Yedi harftir; Kur'anın özü ve özeti olan (Fâtiha) Süresi de Yedi âyetten ibârettir. Ve yine Ehl-i Beyt denen (Mukammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Fatma) da on dokuz harftir ki (Bismilâhirrahmânirrahim) de on dokuz harftir, ve bu (19) sayısının (1) sayısı (Bir) ve birliği temsil eder ki asıl dır ve (9) sayısı da çokluğu temsil eder ki (1) in tekrarımdan ebârettir.

E- (8) sayısı, Sekiz İmam sembolüdür.

F- (9) sayısı, Dokuz Baba'yı; bütünlüğü ile varlığı kendinde toplamış olan İnsan'ı sembolize eder ki (9)un aslı da (1) sayısı olduğundan, insan da Tanrıdan başka bir şey değildir; Tanrı da Ali'den başka değildir, çünkü (Ulviyyet) ondadır.

Türklerde (9) sayısı Çeşitli açılardan pek önemlidir. Türklerin oyunlarında bile (Dokuztaş) oyunu meşhurdur.

Dokuz sayısı Matematik açıdan da pek önemlidir. Zirâ (9) sayısında (1-9) arası sayılarda bulunmayan Matematik uygulamaya ait bir çok özellikler de vardır.

Bektaşîlikte birer gerçeği deyimleyen bu sayı sembolleri de, daha sonraları, aşk şekilleri ve visâl timsalleri ile ilişkilendirilmiş, bundan ötürü de pek çeşitli ve pek kaypak şekillerde tefsir edilmiştir.

Bu sayı sembolleri hususunda, ayrıca, (36) sayılı Ek Not'a bakınız.

Kısaca, Bektâşilik, birçok Dinlerin ve Felsefelerin bir Sentezidir. Bu sentezde de, özellikle, Şamanlığı, Brahmanlığı, Budalığı, Zerdüştlüğü, Yunan'dan önce Anadolu'da yaşayan Milletlerin Tabii yaşayışlarının ve i'tikadlarının esasını, Eski Yunan'ın Mitolojik inançlarını, Hıristiyanlığı ve en nihayet Balım Sultan'ın Bektâşiliğe soktuğu Kutokluğu görebiliriz. Dolayısıyla, Bektâşilikte, Şâmân ve Buda dinlerindeki kadın âyinleri; Zerdüş't dinindeki erkek âyinleri; Yunan, Suriye ve Kıbrıs'taki Phallus âyinleri gibi Eskiler'e ait birçok âyinlerin bazı etkilerini de görebiliriz. Fakat, Bektâşilik, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, birçok Tabii Dinlerin ve en nihayet Hıristiyanlık'ın Göğe çıkardığı Tanrı'yı yere indirmiş ve onu da, yalnızca, kendinde bilmiş ve bulmuştur.

Burada kısaca işaret edelim ki: Hıristiyanlıktaki Tanrı görüşü de Eski Yunan'daki (Güneş) e ait bir i'tikadın ayıdır ve İsa'nın geçirdiği mâcera da (Güneş'in geçirdiği mâceranın ayıdır. Hıristiyanlıktan çok daha önce Hintlilerce (Vişnu); Mısırlılarca (Apis); Japonlarca (Boğa) ve Hıristiyanlığa yakın devirlerde Yahudilerce (Altın Buzağı) ve Mûsâ'ca (Yahova) ve Yuhanna'da da (Öküz) adı ile (ve dünyanın öküzün boynuzu üzerinde olduğu inancı ile) bir İlah olarak tapılan bu güneş Yunan mitolojisine göre: Gökyüzünde Kış başlarken bir bâkire tarafından doğmakta, fakat, sonra zâlim Tanrı tarafından öldürülüp Kışa gömülmekte, fakat, Yaz başlarken tekrar dirilip kötü ruhların gelemeyeceği Göğün en yüksek noktasına çıkmaktadır.

İşte, Güneş'in bu Mitolojik mâcerası ile İsa'nın Dinî mâcerası arasında tam bir uygunluk vardır. Hıristiyanlık ta İsa'yı bâkire Meryem'den doğurtmuş, daha sonra Yahudilere çarmlıha gerdirip öldürtmüş ve en nihayet te onu tekrar diriltirek Gökyüzünün en yüksek yerine çıkarmıştır. Bazı Hıristiyan Papaslarının başlarının tepelerine kondurdukları küçük tekerlek Takke de yine Güneş sembolünden başka değildir.

Şimdi, Hıristiyanlığın (Baba-Oğul-Ruhülkuds) teslisini iycad ile babasız olarak dünyada yarattığı ve dünyada öldürdüğü, fakat, öldürdükten sonra Göğe çıkardığı ve İsa'dan ibaret gördüğü İnsan Tanrı'sını, Bektâşilik, Çoktan Yere indirip tekrar insanlar arasına sokmuş, ancak, onu (Öldürmeyip), (Yürütmüş)tür.

Bektâşilikte (Ölmek) yok, ancak, (Yürümek) denen şey vardır. Bu, şu demektir: madem ki insan Tanrı'dır, insanın ruhu da Tanrı ruhudur; ve madem kiyledir o ruh ta daima yaşayıcı ve daima aynı algı ile bâkî kalıcı bir ruhtur. Gerçi insanın bedeni maddedir ve maddî olan her şey değişmek zorundadır ama insanın maddî olan bedenindeki ruhu madde ve maddî değildir; dolayısıyla de asla değişmez.

Ruh dediğimiz şey, her şeyden önce, maddeyi (Canlı Kılma) yetisine ve sonra da her şeyi (Algılama) yetisine sahip olan bir şeydir. Ruhun bu iki yetisi her bir varlıkta aledderece görülebilir ise de bu iki yetinin tam kemâli, ancak, insan denen varlıktadır. Hattâ, insan ruhunda, bu iki yetiye ek olarak bir de algıladığını başkalarına da (Algılatıp Anlatma) yetisi vardır. Şu hâlde, maddenin tamamı insanda olduğu gibi ruhun tamamı da yalnız ve yalnız insandadır.

Şimdi, her insan, sûrette insandır ama, ancak, (Cemâl) ve (Algılama veya Anlama) ve (Algılatma veya Anlatma) gibi üç insânî sıfatı kendinde kemâl mertebede toplayabilen insan gerçek insandır ve ancak böyle bir insan Tanrılaşabilir; aksi halde, insan bile sayılmaz.

Kısaca, Bektâşiliğe göre de ruh ölümsüzdür ve bundan ötürü de beden ölüp değiştiğinde ruh başka bir bedene geçer. İşte, bundan ötürü de Bektâşilikte (Ölmek) yok, ancak, (Yürümek) vardır, yani gerçek hayatta devamlılık vardır.

Şuna da hemen işaret edelim ki Bektâşilik, sâdece, Hıristiyanlığın Göğe çıkardığı Tanrı'sını Yere indirmek ve onu insanlaştırmakla kalmamış; aynı zamanda, Zerdüş't Dininin İyilik Tanrısı (Hürmüz) ile Kötülük Tanrısı (Ehrimen)ı da (Tanrı) ve (Şeytan) adları ile Yere indirerek ikisini de bu dünyada Var olan ve /bu Dünyada birbirine zıd faaliyetler gösteren birbirine zıd iki müstakil Varlık olarak kabul etmiş ve her şeyde ve her işde iki yön, iki yüz bulunduğunu ve meselâ, Kur'anın biri zâhiri ve biri bâtınî olmak üzere iki anlamı olduğunu; Hak'ın tazahürü

Din'in İlahî Aşk'a ve Muhabbet'e dayanan ve gerçek insanlık yolunda bütün insanları ve dinleri içine alan bu sınırsız Tasavvuf yönü, en sonda, dinin sâdece bir takım kuru inanç ve itikadlara dayanan Şeriat yönünün bütün varlıklardan sıyrıp ayırdığı ve bütün varlıkların üstünde ve ötesinde olarak kabul ettiği Ulu Tanrı'yı da insanın kendi içine alır ve hattâ onu insanın kendi şah damarından da insana daha yakın kılar; insan ile Tanrı'yı birbirine kavuşturur; daha doğru bir deyişle varlığı yalnız Tanrı'ya vererek ondan başka bir Var kabul etmez.

Kısaca, İslâm Mutasavvıflarına göre Din'in bütün esâsı kendi iç keyfiyetindedir. Bütün iman ve inançların aslı İlahî Aşk'tır ki bu da gerçeğin özüdür. Doktrinler, müşahedeler teşkilâtlar ikinci plânda gelirler ve hattâ çoğu kere de Din'in iç hayatının en büyük engellerini teşkil ederler. Bu yüzdendir ki Sûfiler, dinsel geleneklerle, daha ilk zamanlardanberi çarpışmak zorunda kalmışlar ve bu uğurda canlarını vermekten bile kaçınmamışlardır.

Şimdi, konumuzu özetleyecek olursak şöyle diyeceğiz: İlgüdülerimiz, bizi, varlığımızın bakasına sürül'ler ve bunların başı ve en önemlisi de beslenme ve çoğalma işgüdüsüdür ki her ikisi de aynı şeydir. Beslenme ve çoğalma ise, her şeyden önce, bir harekettir. Şu halde, hayat, harekettir. Ve bu hareket te, ancak ve ancak, sevgi hareketidir. Nasıl ki, yukarıda, âlemleri ile insanı ile bütün varlığın tek bir hareketin eseri olduğuna ve o hareketin de sevgi hareketi bulunduğuna ve sevgi hareketinin de Mutlak Vücut'un, kendi isimlerine ve sıfatlarına bürünerek, çeşitli varlıklar şeklinde tecelli ve zuhuru ile ortaya çıktığına, ve en nihayet, Mutlak Vücut'un da bütün varlıkların özü ve özeti olan insan'dan başka bir şey olmadığına işaret etmiştik. Şu halde çeşitli varlıklarda

için Erkek ve Kadın denen iki ayrı cinsin birleşmesi gerektiğini (ki bu iki ayrı cinsin birleşmesinden çıkacak çocuk ile teslis meydana gelecek ve var oluş tamamlanacaktır. Zâten, visalda da erkek ve kadın cinsel organlarıyla birlikte Dil de birleşir ki bu visâl hâli de bir teslis hâlidir) iddia ile Bektâşilik aslında (Vahdet)e, yani (Birlik)e, fakat, bu (Birlik)e varma yolunda (İkilik)e yani (Azdad)a dayanmış ve bu inancını da (Çifte Ali yüzlü iki tarafı keskin bir kılıç) ile sembolize etmiştir. Ve yine, bu inanç, özellikle, önü ve arkası yırtmaçlı bir takım kadın giysileri ile de sembolize edilmiştir ki bu çeşit sembollerin meşhur Cemşid âyinlerinden bazı kalımları imâ ettiği de kuşkusuzdur.

Kısaca, Bektâşilikte, İkilîği ve Azdâdı sembolize eden çifte Ali yüzlü iki tarafı keskin kılıç, Bektâşiliğin Arması olan (İki yüzlü Meded Ya Ali!) den sonra pek büyük bir önem taşır.

Bektâşiliği şiddetle etkilemiş olan Zerdüşt Dinindeki bu İyilik Tanrısı (Hürmüz) ile Kötülük Tanrısı (Ehrimen), yani birbirine zıd ve birbirinden müstakil iki varlığın bir arada mevcudiyeti ve faaliyetleri meselesi, İslâm Dinindeki (Allah ve Şeytan) meselesi ile de yakın bir benzerlik göstermektedir. Nasıl ki Zerdüşt Dinindeki Cennet ve Cehennem ta'rif ve tasvirleri ile İslâm Dinindeki bu konulardaki ta'rif ve tasvirler arasında da yakın bir benzerlik görülmektedir.

parça parça sevgilere sahip olan mutlak vücut, insan denen özünde ve özetinde, bütün sevgilerin topuna birden sahip olmaktadır ve kendini en tam ve en mükemmel şekilde sevmektedir.

İnsanın aslı temelini beslenme ve bunun sonucu olan cinsel sevgi olduğunu söyledik. Hâlbuki, beslenme, ancak, bir vasıta; maksûd olan sevgidir. Çünkü, sevgi, hayatın hem sebebi hem de kendisidir. Öyle ise insan terbiyesinde, her şeyden önce, gerek insanın tabîi temelini ve mahiyetine gerekse sosyâl varlığına uygun olarak, cinsel terbiyeyi ön plâna almak, cinsel ilişkilerin normâl ve sıhî şekilde düzenlenmesine ve gelişerek daha yüksek hissi seviyeler kazanmasına önem vermek zorunludur. Başka bir deyişle, insanları akıllarından önce mi'delerinden, dolayısıyla de bellerinden idare etmelidir. Çünkü, insan, insanlığından önce bir hayvandır, yani, bir hayat sahibidir. Hayat ise şuur, düşüncüyü değil, içgüdüyü, cinsel arzuyu, sevişmeği âmirdir. Terbiyecilerle birlikte Devlet İdarecilerinin de Gençliğin Terbiyesi ve dolayısıyla Millî Varlık açısından bu noktayı daima göz önünde tutmaları zorunludur. Her şeyden önce, insanların karınları yeterli ve temiz gıdalarla doyurulmalı ve sonra da cinsel sorunların en normâl ve sıhî şekilde ve gittikçe gelişen yüksek bir his seviyesi ile haline çalışılmalıdır.

Mi'de terbiyesi ve cinsel terbiye (Nefs Terbiyesi)nin başı olmalıdır. Bundan sonra da hemen beş duyu organının terbiyesi yer almalıdır. Ve fikir terbiyesi de bu sırayı peşleyerek ilk iki terbiye üzerine kurulmalıdır. Başka bir deyişle, insan terbiyesi insanın hayvanlık mertebesinden başlamalı ve iç içe ve ard arda olmak üzere insanlık mertebesine doğru aşağıdan yukarıya yükselmelidir. Yukarıdan aşağıya, yani akıldan içgüdüye inen bir terbiye, her şeyden önce, insanın maddî tabiatına ve ma'nevî mâhiyetine aykırıdır ve tepeden inme bir terbiyedir; bundan ötürü de faydasızdır, faydasız olagelmektedir ve hattâ zararlı olmaktadır. Çünkü böyle bir terbiye, kişilerin maddî ve ruhî sağlıkları bakımından bir takım bozukluklara ve hastalıklara sebep olduğu gibi sosyâl hayat tarzını da düzensizlikler içine atar, dolayısıyla, cemiyeti de çöküntülere sürükler.

İnsan ruhunun güçlerini, bir bakıma, yaşama ve sevişme içgüdüleri ile akıl olmak üzere iki şekil altında toplayabilir ve bu iki gücün birbiri üzerinde etkili olmalarını kabul edebilirsek te yine de kesinlikle söyleyelim ki asl olan, esas olan, hayatın kendisi olan içgüdü yönümüzdür, sevgi yönümüzdür; şuur yönümüz, düşünce yönümüz de bu sevginin gölgesidir ve esasta sevginin emrindedir. Çünkü, zâten, içgüdü gücümüzle akıl gücümüz birbirinden tamamen ayrı iki güc olmayıp aynı bir ruhun iki gücünden, iki yönünden, iki görünüşünden ibarettirler; hattâ birbir-

lerini tamamlamaktadırlar. İşte, bütün bu sebeplerden ötürü insan terbiyesi beslenme ve çiftleşme içgüdüsünden başlayacak ve insânî hislere ve fikirlere doğru yükselecektir; yani, maddeden başlayıp ma'nâya yükselecektir. Çünkü, hayatta asl olan maddedir, dolayısıyla, cinsel sevişmedir. Fakat, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, madde ve ma'nâ birbirinden ayrı değildirler, bundan ötürü de daima birbirlerini peşlerler ve birbirlerinin sebebi ve sonucu olurlar.

Çocuk terbiyesi, dolayısıyla Cinsel terbiye, dolayısıyla, kadın ve dolayısıyla sevişme san'atı Eski Hind'te ve Mısır'da ve daha birçok memleketlerde pek önemli bir yer tutmuş, yalnız Mitolojik çağlarda değil, fakat, bu çağlardan sonra da bir takım sırrî bilgilerin ve merâsimlerin kaynağını teşkil etmiştir. Çocuk terbiyesi ve dolayısıyla de cinsel terbiye, daha, Eski Çağlarda, bazı Felsefi Tarikatlarda da pek önemli bir rol oynamıştır ki bu hususta, özellikle, Fisağor'un Dinsel Felsefe Okuluna işaret edebiliriz.

Fisağor'a göre bütün Güneşler ve Yıldızlar Tanrı'nın bir gün yok olacak tecellileridirler. Her varlık, Tanrıdan bir zerredir, sırası gelince, ebedî kanun gereğince, meydana çıkıp görünür. Her Gezegen, Tanrı sınıflarından birinin tecellisi ve sembolü olmakla, eskiler, bunları ma'bud adları ile anmışlardır. Yaratılıştta, Tanrıdan çıkan ruhlar gezegenden gezegene geçip aşağı indikçe maddileşmişler, maddileştikçe de kesâfetleri artmış ve ma'neviyyetlerini de kaybetmişlerdir. Bununla beraber, madde ile daha ziyade savaşmaları sonucu olarak akıl ve irâde kuvvetleri de artmıştır.

Ruhun maddeye inmesinin son yeri üzerinde yaşanan bu dünya yuvarlağıdır. Fakat, insan, bu dünyada akıl ve irâdesini yükselte yükselte tekrar eski geldiği yüksek âleme yükselebilir, yani (Tanrı)ya ulaşabilir.

İnsan, bu kâinat içinde, bir tarafı (Nur)a, diğer tarafı (Zulmet)e bakan iki yanlı muazzam bir varlıktır. Çünkü, insanın ruhu, Kutsal Tanrı'dan ölümsüz bir zerredir. Fakat, insan, Tanrıya ulaşabilmek için cansız ve canlı bütün varlıklardan derece derece geçmek zorundadır.

Bu yüksek ruhlar âlemine daha dünyada yükselebilenler, dolayısıyla Tanrı'ya daha dünyada ulaşabilenler de, ancak, (Ârif)lerdir. Âriflerin bu dünyada görevleri de, yalnız ve yalnız, bu dünyada gerçekten var olan (Güzellik)in, (Sevgi)nin ve (Hakikat)ın peşinden gitmektir.

Fisağor'a göre, insanlık âlemi, ilâhî âhenk ve düzene ayak uydurabildiği derecede yükselir ve uyduramadığı derecede de alçahr. Fisağor'a

göre, hayvanlar, insana; insan da Tanrı'ya akrabâdır. Nebatlar âlemi hayvanlar âlemine, hayvanlar âlemi de insanlar âlemine doğru şahlanmaktadır. İnsanlık âlemi-de, daha mükemmel nesiller meydana getirmek için, kendi âleminde şahlanıp duracaktır. Ruh, ne kadar yükselirse ilâhî hayatının hâtirasına da o derece kuvvetle sahip olacaktır.

Erkek ve Dişiden ibaret olan insanlık âleminde Kadın'ın annelik görevi ilâhî bir iştir. Çünkü, çocuğu, ancak, annenin sevgisi ve şefkati koruyup yetiştirebilir. Çünkü, çocuk, bir çiçektir ki o, ancak, annenin bûseleri ile gelişebilir. Bundan ötürü de çocuk yedi yaşma kadar annenin himâyesine verilmeli ve anne Aile Ocağının Râhibesi, Kutsal Koruyucusu ve Bekçisi sayılmalıdır.

Çocuk terbiyesi açısından ana ve babanın maddî ve ma'nevî yönlerden uygun bir evlenmede bulunmaları ve bu evliliği gerekli kurallar ve sevişme san'atları ile sürdürmeleri, Fisagor'dan önce olduğu gibi, Fisagor tarikatında da pek önemli bir yer tutmakta idi ve bu husustaki felsefî görüş te şu idi: Erkek, erkeklik kuvveti ile, (Yaratıcılık İlkesi)ni temsil eder. Kadın da (Yeryüzü)nü; ve ilâhî şeyleri hayret verici bir surette tahakkuk ettirmesi ile de (Tabiat)ı temsil eder. Erkek ve kadın, bedence ve ruhça birbirleriyle tamamiyle kaynaştıkları takdirde de, ve yalnız o takdirde, kâinatın bir özünü teşkil etmiş olurlar. Fakat, Tanrı'nın varlığına inanmak için, kadının, erkekte Tanrı'nın yaşadığını görmüş olması şarttır. Bunun için de erkek (Aktif) olmalıdır. Ancak hayatı böyle derin bir zekâ ile kavramış yaratıcı bir irâde sahibi erkektir ki kadının ruhunu aşlayarak onu ilâhî ülküye doğru yükseltebilir. Erkeğe de bu kuvvet, sevdiği kadının ince duygularından, derin ilâhî varlığından gelir.

Erkek, irâde kuvveti ile, kadın da sevgi kuvveti ile (Yaratıcı)dır. Sevmek demek te kendini unutmak, kaybetmek demektir. Sevgi hâlinde kendini unutan, kaybeden kadın da daima en ulvî kadındır. Kadının, böylece, kendini tamamiyle erkeğe vermesi iledir ki onun semâlara doğuşu ve ölümsüz nurlarının her tarafa yayılışı tahakkuk etmiş olur.

Erkek ve kadının tam bir bilgi ve tam bir aşk içinde tamamiyle birbirleriyle kaynaşmaları emsâlsiz bir Nura kavuşmanın ve Tanrisal Yaratıcı bir güce sahip olmanın biricik ve en büyük şartıdır. Kadını veya Erkek'i Tanrı telâkkî etmenin sebebi ve sırrı da işte bu noktada gizlidir.

İlâhî ana ve babadan ilâhî çocuklar doğacağından veya onlar aracılığı ile, daha önce mevcut olan yüksek ruhlar cesetlere girmek sûretiy-

le dünyaya gelmiş olacağından, özellikle, Âlim ve Ârif bir erkek ve kadının evlenip dünyaya bir evlât getirmeleri de pek ulvî bir harekettir.

Fisagor'un İlâh görüşü (Monade, Diade, Triade) yönleri ile üçlü bir İlâh görüşü olduğu gibi Fisanor'un, özellikle, ruhu açısından Tanrı ile akraba kıldığı İnsan görüşü de yine üçlü bir insan görüşüdür: Ârif Ana; Ârif Baba ve Ârif Çocuk. Baba, canlı kâinatın Kutsal Ruh'udur; Ana, Tabiât'tır; Çocuk ta varlığın Kalbi'dir. Fisagor'a göre insan cemiyyeti, ancak, böyle bir temele dayanmalıdır. Fisagor, ilim gücünü ve değerini diğer bütün güçlerin ve değerlerin üstüne çıkarmış ve hatta siyasî gücü bile bu ilim gücünün emrinde görmek istemiştir.

Şunu da hemen söyleyelim ki Fisagor'da görülen birliklere, ikiliklere, üçlüklerle... rağmen ona göre de hakikat (Bir)dir; (Çokluk), bu (Bir)in çokluğudur ve sâdece bir görünüşten ibarettir ve bu çoklukta tam bir (Âhenk) vardır.

Şimdi, tekrar kendi düşüncelerimize dönerek diyelim ki: hayatta esas olan hayatın içgüdü yönüdür, sevgi yönüdür ve sevgi de ferman dinlemez bir şeydir. Fakat, insanlar, cemiyet hâlinde yaşadıklarından ve sevgi de, aynı zamanda, insanlar arasında en büyük bir bağ olduğundan, bu sevginin cemiyetin fermânını dinlemesi ve hiç değilse bir dereceye kadar zorla dinlemesi de zorunludur. Çünkü, aski halde, cemiyetin düzeni ve birçok ahlâkî kuralları bu sevgiyi ve sevişmeği daima önler ki bu önleme de asl olan hayatımızı yanlış yollara saptırır ve en nihayet çökertir.

İnsanlar arasındaki aşk hayatı, sâdece, sıhî kaidelere ve sosyâl nizamlara uygun olmakla kalmamalı; o, birçok ilimler ve özellikle Felsefe ve Estetik açısından da ele alınıp inceden inceye incelenmeli ve en yüksek Estetik bir San'at hâline getirilmelidir. Çünkü, var olmanın biricik sebebi sevgidir, sevişmektir. Bütün varlıklar, ancak, sevgiye birer vasıtadrlar ve kendi başlarına birer hiçtirler.

Aşk, bir taraftan organik bir olay olarak bizim organik hayatımızı sürdürüp giderken diğer taraftan da kendisinin tabû birer yavrusu olan (Sevgi) ile ve (Muhabbet)³⁸ ile de cemiyetlerin, aile yuvalarının, dostlukların kurulmasında da biricik rolü oynamaktadır. Fakat, aşkın asıl rolü, onun, insanlığın Ulûhiyete kadar uzanan ma'neviyyâtının, hassâsiyetinin, heyecânının en yüksek derecesini teşkil ve temsil etmesinde, bu

38 Sevgi, aşkın daha hafif, fakat, daha yaygın bir şeklidir. Aşk, ancak, iki kişi arasında olabilir, fakat, sevgi birçok insanlar arasında söz konusudur; dostluklar gibi. Muhabbet ise sevgiden de daha yaygındır; dostluğun da dışına çıkar ve herkesi ve her şeyi içine alır.

sûretle de insan ruhuna mutlak hâkimiyyetindedir. İnsanlığın bütün sevinç ve mutluluklarında yalnız ve yalnız onun damgası bulunduğu gibi bütün keder ve ıztırlarında da yalnız ve yalnız onun parmağı vardır. Vahşetten medeniyete doğru durmadan ilerleyen insanlık tarihi maddî ve ma'nevî bütün eserleriyle Aşk Tarihi'nden ibârettir.

Aşkın tezâhürü kişiden kişiye, cemiyetten cemiyete, milletten millete, histen hisse, fikirden fikire ve hattâ mevsimden mevsime, manzaradan manzaraya, güzelden güzele değişirse de, onun, hayatın aslı ve esası olması hassası ve özelliği hiç bir sûretle değişmez; her zamanda, her mekânda ve herkes için, o,yine aşktır.

İşte, aşkın yavrusu olan Sevgi ve Muhabbet, hayâtî ve insânî vasfından ötürü, yukarıda da dokunduğumuz gibi, insanların birbirleriyle dostluk hisleri içinde yaşamalarını sağlamada da en büyük bir temel olarak atılmalı ve dolayısıyla Devletler de tek bir aile hüviyeti içinde, birleşmelerinde ve yaşamalarında, çıkarıcı siyasî kararları ve korkunç silâhları değil, fakat, yine bu İnsan Sevgisini ve Muhabbeti hâkim kılmalıdır. Çünkü, bütün insanlar arasında, aşkın daha hafif, fakat, daha yaygın bir hâli olan sevgi ve muhabbetin birleştirici kuvvetinin yerini alabilecek yahut ta onun bu birleştirici gücünü yok edebilecek hiç bir maddî kuvvet yoktur ve olamaz. Çünkü, madde, aslında, ruhun maddesidir ve dâima ruhun emrindedir.

Her şeyden önce bir içgüdü olması bakımından insanın hayvanlık yönünü teşkil eden (Aşk Hâleti), varlığın en yüksek bilgisinin biricik kaynağı hâline getirilmesi ve haddeden geçmiş estetik bir san'at mertebesine yükseltilmesi ile de insanın ilâhî yönünü teşkil edecektir. İnsanı Tanrı'ya ulaştıracak olan şey yalnız ve yalnız Aşk'tır. Fakat, bu ilâhî aşk yolu, her şeyden önce, insanların birbirlerine olan muhabbetleri yoluna bağlıdır, oradan geçer. Tanrı'yı sevebilmek ve O'na ulaşabilmek için, daha önce, insanların birbirlerini sevmeleri şarttır. Nitekim, Tanrı, bütün Kutsal Kitaplarında insanları birbirlerini sevmeye çağırmaktadır. Bir şeyi sevmemek veya bir şeyden tiksirmek, câhillikten başka bir şey değildir. Çünkü, her şey, yerinde ve mertebesinde doğrudur, iyidir ve güzeldir ve bundan ötürü de her şey sevilmelidir. Zâten her, şey, sevgiden ötürü ve sevmek ve sevilmek için yaratılmıştır.

Yine tekrar edelim ki her şey tek ve aynı bir vücuttur ve bu vücudun mevcut oluşu sebebi de sevgidir. Bu tek vücut, kendini sevmek için çeşitli sûretlerde ve şekillerde başkalık göstermekte ve bütün bu başkalklar içinde yine kendi kendini sevmekte ve zevk etmektedir. Onun için varlıkta hiç bir şeyi hor görmemeli, her şeyin yerinde ve mertebesinde

doğru, iyi ve güzel olduğunu bilmeli ve her şeyi sevmelidir. Aşk ve muhabbet nazarında sultanlık, dilencilik, zenginlik, fakirlik, iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik . . . diye bir ayırım olamaz. Çünkü, her şey, aynı Hak'kın vücududur ve her sevgi de aynı Hak'kın sevgisidir. İşte, bu gerçeği böylece algılayabilenlerdir ki kendilerinin de bu aşk oyununda Erkek ve Kadın sûretlerinde³⁹ geçici birer vasıttan ibaret olduklarını bilirler ve kendilerini bu aşk deryasında yok ederek Tanrı'ya kavuşabilirler, O'nunla ebedileşebilirler.

39 İnsan, kâinatta mevcut bütün varlıkların en güzeldir. İnsandaki bu güzelliğin sebebi de, insanın, kâinattaki bütün maddiyatı ve dolayısıyla bütün hissiyatı kendinde toplamış olmasıdır. Hiç bir şey yoktur ki insan kadar sevilsin, insan kadar tapılsın, hattâ uğrunda canlar feda edilsin. Gerçi, her varlığın kendi mevcudiyeti dairesinde aşk cevheri câzibesi, güzelliği vardır ama, bu güzellik sınırlıdır. İnsan ise bütün varlıkların kendi parça güzellikleriyle birlikte, onların birbirlerine olan âhenginden doğan toptan ve toplu bir güzelliğe de sahiptir ki işte, bu toptan ve toplu güzellik, insandan başka hiç bir varlıkta bulunamaz. Çünkü, insandan başka bütün varlıklar, birer parça varlıktır, fakat, insan, bütün bu parçaları kendinde toplayıp bütünlüğü ile bütün olan bir varlıktır. Bundan ötürü de, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, insan, bütün maddiyata ve dolayısıyla bütün hissiyata sahiptir; ve yine bundan ötürü de, insan, her varlığın varlığı ile his eder ve her varlığın varlığı ile her varlıkta zevk eder.

İnsan, Yarattığı'nda Tanrı'nın (Halife)si ve Hak'kın aynası olmakla beraber, insanın aynası da yine insandır. İnsanlar, sûretleri, dış görünüşleri bakımından çeşitli iseler de o çeşitli sûretlerin maddesi bakımından ve o çeşitli sûretlerde mündemiç ruh bakımından aynıdır. Şu halde, insan, bütün varlığı ile bütün varlığını, ancak, yine insan olan bir aynada algılayabilir ve sevebilir. Varlıktaki bütün mertebelerin bir toplamı olan insanın yine kendi gibi olan diğer bir insandan alacağı zevk te, hiç kuşku yok ki, bütün bir zevk olacaktır, sonsuz bir zevk olacaktır. Bundan ötürüdür ki insan çiftinin vuslat anlarındaki heyecanları başka hiç bir hayvan çiftinin vuslat anlarındaki heyecanları ile kıyaslanamayacak derecede şiddetli ve kuvvetlidir ve yüksek hislerle karışıktır. Şehvet, Hayat'ın esasıdır; hayat, şehvetle kaimdir. Her hayat sahibi olan varlıkta bu şehvet, o varlığın kendi nisbetine göre mevcuttur. Fakat, şehvetin kemâli, hayvanda ve özellikle de insandadır.

Şimdi, yaratılış'ta Tanrı sûretinde zuhur eden Âdem, nasıl, Tanrı'nın aynası olmuş ise Âdem'in oyluk kemiğinden yaratılan Havvâ da Âdem'in aynası olmuştur. Dolayısıyla, Âdem, Tanrı'ya; Havvâ da Âdem'e özlem duyucudur. Çünkü, kâinatta her şey kendi cinsini cezbe edicidir. Cinsî câzibeyi doğuran Aşk Maddesinden ötürü de bir erkeğin bir kadını ve bir kadının da bir erkeği araması ve ona ermesi zorunludur. Çünkü bu birleşmeden gerek erkeğin ve gerek kadının duyacakları zevk, ancak, aynı bir varlığın bu iki çeşitli parçasının bir araya gelmeleri ile, yani erkek ve kadının cinsî münasebette bulunmaları ile doğar. Bu birleşmeden maksat ta bir Eser'in meydana gelmesidir ki o da Çocuk dediğimiz şeydir.

Kısaca, varlıkta her bir mertebe sevgi için olmakla erkek ve kadının birbirlerine olan sevgileri de bir sevgi mertebesidir ve sevgi mertebelerinin en yüksek ve mükemmel derecesidir.

İşte, Kâmil İnsan da erkek ve kadın maddî vuslatından ve bu vuslatın pek büyük maddî zevkenden ibret alıp her çeşit Beşerî sevgiyi İlahî sevgiye dayandırıp İlahî Vuslat'a, gerçek vuslata kavuşmasını ve onun dile ve kaleme gelmez ma'nevî zevkine ulaşmasını bilen insandır. Şehvetle kalanlar ise Mutlak Hayvandırlar. Kâmil insan için tutulacak yol, maddî, ma'nevî her iki yolda birlikte yürümek, meşhur deymi ile (Zülcehaeyn) olmaktadır. Şehvet zevki ile fikir zevkini

Kısaca, insanın kendisini bilip kendine kavuşması, dolayısıyla de Aslı ve İlahî Varlığına, yani Tanrı'ya kavuşabilmesi için tek bir yol vardır: Sevmek ve Sevilmek; tek bir parola vardır: "Gerçek ve İlahî Aşk'a Doğru!".

Mutlak İlahî Aşk'a doğru yönelmek te Mutlak Varlık'a, Mutlak Kemâl'e, Mutlak Cemâl'e ve dolayısıyla, Ebedî Hayat'a kavuşmak demektir. Çünkü, İlahî sevgi, Nefs'in (Emmâre)sini; Akl'm (Kuruntu)sunu; Gönül'ün (Put)unu kırıp geçtiği gibi en nihayet, korkuların en korkuncu olan ve insan benliğini ve hayatını temelinden saran (Ölüm Korkusu)nu ve ölümden sonra Mutlak bir (Yokluk Korkusu)nu da yok eder. Eğer, insanlar, bir Tanrı'nın ve dünyadan sonra sürecek Ebedî bir Hayatın varlığını kabul etmeyecek olurlarsa hem kâinatı hem de kendi doğum günlerini la'netle anmak zorunda kalacaklardır. Ve eğer, bir Tanrı'nın ve Ebedî bir Hayatın varlığını kabul edecek olurlarsa o zaman Hayat, onlar için, Hayır, İyilik ve Mutluluktan; dünya da iyi ve mükemmel bir Ahlâkın, Faziletin, Mutluluğun ve Kutsallığın sonsuzca yükseldiği bir insan topluluğundan ibâret bulunmuş olacaktır. Ve insan, böyle bir dünyada kendini bekleyen âkıbetin ne olacağını hiç düşünmeyerek kendi ruhunda tezâhür edecek ve başta insan olmak üzere bütün varlığı içine alacak olan yalnız sevgiden ibâret bir hayat yaşamağa başlarsa, işte, ancak, o zaman gerçek hayata girmiş olur⁴⁰. Çünkü, İlahî sevgi, yukarıda

birlikte yürütmek te, ancak, kâmil insanın şîârıdır. Esasen, ne madde ma'nadan ve ne de ma'na maddeden ayırır ve ayrılabilir. Maddenin sonu, ma'nayı, ma'nanın sonu da maddeyi verir. Başlangıç ve son aynı bir şeydir; tek bir noktadan ibârettir.

Kısaca, İnsan, insanlığı ve hayvanlığı ile baştan başa hayattır; baştan başa varlıktır; bütün mertebeleri kendinde toplamış olan Mutlak Varlık'tır; Hak'tır. Çünkü, her şey insandadır. Hangi mertebede bulunursa, hangi sûretle mütehakkik olursa orada kendi seyrânını müşânece eder. Çünkü, ondan başka varlık yoktur. Dış âlem, insanın fark âlemidir, onun mertebelerinden ibârettir. Bundan ötürüdür ki (Kâmil insan baştanbaşaya gözdür) denilir. Gözden maksat ta et gözü değil, düşüncedir. Kâmil insan varlığa hangi gözle, yani hangi düşünce ile nazar ederse kendisi de o mertebede bulunmuş olur; varlık, onun için ve o an için o nazardan ibârettir.

Varlık ve yokluk, zât ve fark, bütünlük ve parçalık, hulâsa bütün âlemler insandadır. İnsan, âlemlerden ve âlemler insandan ayrı değildir. İnsan, âlemlerin bir toplamı ve özeti; âlemler de insanın parçaları ve tafsilidir. Ancak, bu gerçeği böylece bilip yaşamak, yani gerçek insan olabilmek için tek bir şart vardır: Ârif ve Âşık olmak.

Bir cümle ile: Hayatın kanunu akıl, ifadesi de muhabbettir.

40 Çünkü, böyle bir insanın bütün düşünceleri, bütün amelleri ve fiilleri hep sevgi, hep iyilik, hep güzelliğe olacaktır.

Amellerimiz kelimesinden maksadımız da, gerek maddî ve gerek ma'nevî işlerimizdir. Fiillerimiz kelimesinden maksadımız da, sâdece, maddî işlerimizdir, Bundan ötürü, eski kitaplarda da bu iki kelime bir arada kullanılır, fakat, haiz oldukları ma'na açısından, amel kelimesi önce, fiil kelimesi de sonra yazılır.

da işaret ettiğimiz gibi, en nihayet, (Yok Olma Korkusu)nu ve bu korkuya dâhil olacak bütün kötü düşünceleri insanın kafasından silip süpürür ve bu büyük kroku yerine gerek bu dünyada gerek bu dünyadan sonraki âlemlerde geçerli olacak olan güzellikler ve mutluluklardan ibâret Ebedî bir Varlık koyar.

Her zaman ve her mekânda, her şekil ve her sûrette, yalnız ve yalnız, Varlık vardır, Yokluk yoktur. Çünkü, Varlık, Ezelî ve Ebedîdir. Varlık ta var olma sevgisinden ibârettir. Bu sevginin, bütün varlığını temsilen, Ezelden Ebede diktiği muazzam ve muhteşem İlâhî Âbidesi de (İnsan)dır.

Kısaca, Âdem'in Cennetten Koğulmasının ma'nevî Sâiki (AŞK)tır ve Âdem Oğlunun tekrar Cennete girmesinin ma'nevî sâiki de yine (AŞK)tır.

Kaabil'in Hâbil'i öldürmesi ile yeryüzünde insanlar arasında başlayan her türlü uyuşmazlıkların ve cinâyetlerin ma'nevî sâiki (AŞK) olduğu gibi insanlar arasındaki her türlü uyuşmaların ve barış ve huzur içinde yaşamının ma'nevî sâiki de yine (AŞK)tır.

AŞK'm bütün insanlar arasında en yaygın şekli olan (Muhabbet) te bütün insanları (İnsanlığa Doğru !) parolasına yöneltecek ve harekete geçirecek biricik sâiktir.